

Danske amerikanere

Noter

Tak

Jeg skylder direktør for Odense Bys Museer dr. phil. Torben Grøngaard Jeppesen stor tak for velvilligt udlån af materiale fra hans omfattende database over dansk-amerikanerne skabt ud fra de håndskrevne amerikanske folketællingsmanuskripter. Databasen udgjorde grundlaget for hans doktorafhandling om de danske indvandrere i USA. Stor tak også til Anders Bo Rasmussen, Center for Amerikanske Studier, SDU, for mange nyttige råd og vink undervejs i skriveprocessen og for udlån af trykt materiale. For masser af yderligere inspiration skal ligeledes lyde en fuldtonet tak til alle mine øvrige kolleger ved Center for Amerikanske Studier, SDU: David E. Nye, Niels Bjerre-Poulsen, Kasper Grotle-Rasmussen, Clara Juncker, Thomas Ærvold Bjerre og Rune Graulund. Endelig er jeg redaktør Peter Bejder, Aarhus Universitetsforlag, taknemmelig for hans altid positive og effektive tilgang til redigeringen af denne bog.

Fra Danmark til USA

Side 1, billedtekst: Oplysningerne om Fritz Andersen stammer fra webstedet "Udvandring til Amerika", der redigeres af Ann Vibeke Knudsen. Fotoet er fra Elk Creek, Custer County, i det østlige Nebraska. De personlige oplysninger om Andersen blev krydschecket ved en række opslag i databasen Ancestry.com.

Side 2, linje 1: Rasmus Paulson: "De Danske i Pleasant Valley, St. Croix Co., Wis." (1908) i *Danske i Amerika*, bd. 2, red. ukendt. Minneapolis: C. Rasmussen Publishing Company 1916, s. 55-57. Det fremgår, at Paulsons bidrag blev skrevet i 1908. Rasmus Paulson nævnte ikke selv navnene på nogen af sine slægtninge, end ikke hustruen. Oplysningerne om Paulsonfamilien stykkede jeg sammen ved en række opslag i databasen Ancestry.com, hvori de amerikanske folketællinger (United States Census) og et væld af andre statistisk baserede kilder indgår. Et familiestamtræ opstillet på Ancestry.com blev krydschecket med de håndskrevne amerikanske folketællingsmanuskripter. Om danskernes rolle i Den amerikanske Borgerkrig, se Anders Bo Rasmussen: *I krig for Lincoln: Dansk blod i Den amerikanske Borgerkrig*. København: Informations Forlag 2014.

Side 3, linje 12: Paulson angav hyttens størrelse til 12 x 16 fod, svarende til 18 kvadratmeter. Paulson: "De Danske i Pleasant Valley, St. Croix Co., Wis.", s. 56.

Side 3, linje 16: Paulson forklarede, at han endte med at købe jord, fordi han ikke havde været klar over, at "vi kunde faa "Homesteads", jordlodder man fra 1862 kunne modtage gratis fra regeringen, hvis blot man dyrkede det i fem år og betalte to mindre administrationsgebyrer. Paulson: "De Danske i Pleasant Valley, St. Croix Co., Wis.", s. 55.

Side 3, linje 19: Med "Vildkatte" mente Paulson utvivlsomt lossere og pumaer, der dengang var udbredte i Wisconsin, og med "giftige Slangere" gjorde han det klart, at han mente klapperslangere. Paulson: "De Danske i Pleasant Valley, St. Croix Co., Wis.", s. 56.

Side 4, linje 11: Årti for årti var befolkningsudviklingen i Pleasant Valley: 1880: 593 personer; 1890: 529 personer; 1900: 426 personer; 1910: 331 personer; 1920: 320 personer; 1930: 301 personer. United States Bureau of the Census: *Ninth Census of the United States* (1870), bd. 1: *Statistics of the Population of the United States*. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1872, s. 294; *Tenth Census of the United States* (1880), bd. 1: *Statistics of the Population of the United States*. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1883, s. 372; *Eleventh Census of the United States* (1890), bd. 1: *Report on Population of the United States, Part 1*. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1895, s. 365; *Twelfth Census of the United States* (1900), bd. 1: *Population*. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1901, s. 421; *Thirteenth Census of the United States* (1910), bd. 3: *Population: Reports by States, with Statistics for Counties, Cities, and Other Civil Divisions: Nebraska-Wyoming, Alaska, Hawaii, and Porto Rico*. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1913, s. 1065; *Fourteenth Census of the United States* (1920), bd. 1: *Population: Number and Distribution of Inhabitants*. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1922, s. 674; *Fifteenth Census of the United States* (1930), bd. 2: *Population: General Report, Statistics by Subjects*, bd. 3: *Population: Reports by States*, 2. del. Washington, D.C.: Bureau of the Census 1932-33, s. 1361.

Side 5, linje 5: Med "dansk-amerikanere" menes her personer født i Danmark og personer med mindst én danskfødt forælder. Med "danskfødte" menes personer født i Danmark. De statistiske oplysninger i dette afsnit er baseret på data venligst stillet til rådighed af Torben Grøngaard Jeppesen fra hans database over dansk-amerikanerne. I 1880 var der i Pleasant Valley 32 personer født i Danmark og 29 andengenerations-dansk-amerikanere; i 1900 var de tilsvarende tal henholdsvis 33 og 51 og i 1920 15 og 26.

Side 6, linje 14: I 1870 havde Wisconsin en befolkning på 1.054.670 indbyggere, hvoraf 717.832 havde mindst én forælder født i udlandet (68 %). For langt hovedparten af disse (93 %) var begge forældre født i udlandet, nemlig 670.759. I St. Croix County levede der i 1870 11.035 indbyggere. Heraf var 3.584 (32 %) født i udlandet, og 6.812 (61 %) havde mindst én forælder født i udlandet. I 1870 bestod Wisconsins afroamerikanske befolkning af 2.113 personer, svarende til 0,2 % af befolkningen. United States Bureau of the Census: *Ninth Census of the United States* (1870), bd. 1, s. 3, 5, 299, 325.

Side 6, linje 17: Oplysningerne om Pleasant Valleys etniske sammensætning i 1905 er baseret på "A Retabulation of Population Schedules from the Wisconsin State Census of 1905", Madison, 1940, bind 1-11, Wisconsin Historical Society. Den 231 sider lange tabel 26 i bind 6 ("Number and Distribution of Family Heads by Nativity and Minor Civil Divisions") angiver den nationale baggrund for samtlige statens familieoverhoveder (første og anden generation). Denne tabel har jeg indført i en database. I 1905 blev der optalt 449.819 husstande i Wisconsin. De nøjagtige procentsatser for de forskellige etniske grupper i Pleasant Valley var: Husstandsoverhoveder af norsk baggrund: 55 %; af dansk: 20 %; af irsk: 10 %; af "amerikansk": 7 %; af britisk: 3 %; af canadisk: 3 %; og af hollandsk: 1 %. I hele staten Wisconsin udgjorde tysk-amerikanske husstandsoverhoveder 39 % af alle husstandsoverhoveder. Om samme database se også Jørn Brøndal: "Etniske enklaver i det amerikanske Midtvesten" i *1066: Tidsskrift for historie*, bd. 29, nr. 2, 1999, s. 8-9; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics: Scandinavian Americans and the Progressive Movement in Wisconsin, 1890-1914*. Northfield, Minnesota: Norwegian-American Historical Association i samarbejde med University of Illinois Press 2004, s. 300, note 55.

Side 6, linje 30: Paulson: "De Danske i Pleasant Valley, St. Croix Co., Wis.", s. 57.

Side 7, linje 2: Oplysningerne er baseret på min undersøgelse af de håndskrevne nationale folketællingsmanuskripter for 1880, 1900 og 1910 – og delstatsfolketællingen for Wisconsin 1905 – der er tilgængelige på websitet Ancestry.com. I 1880 og 1900 kaldte Rasmus' hustru sig stadig "Maren"; i 1905 blev hun til "Marion"; men i 1910 var hun blevet til "Mary".

Side 7, linje 11: Opslag på Ancestry.com og i folketællingsmanuskripterne gav oplysninger om børnenes ægteskaber. Clara giftede sig med Jens Peter "Larson", der var født i Holbæk i 1863 og højst sandsynligt kom til Minnesota som barn i de tidlige 1870ere, idet lillesøsteren Johanna var født i Karise i 1870 og lillebroren Hans i Minnesota i 1874. Peter giftede sig med Wisconsin-fødte Amelia, der ifølge folketællingen af 1900 havde forældre født i Danmark,

men ifølge familiestamtavlen en Wisconsin-født far (af tyske rødder) og en tyskfødt mor. Problemet er her, at stamtavlen ikke tydeligt redegør for kildegrundlaget for påstanden om Amelias tyske rødder. Selv hvis Amelias familiebaggrund var sønderjysk – der 1864-1920 hørte under Tyskland – forklarer dette ikke de modstridende data om farens fødested. William havde en Wisconsin-født kone ved navn Anna D. (med et ukendt efternavn); et opslag i folketællingsmanuskripterne fra 1900 viste, at begge hendes forældre var født i Danmark (William og Anna er i folketællingen stavet "Polson" – men de optræder sammen med sønnen Harvey, der også optræder i familiestamtavlen; fødselsårene matcher ligeledes). Leonard ægtede Wisconsin-fødte Mable McConnell, hvis forældre ligeledes var født i Wisconsin, idet Mables farfar var engelskfødt, mens hendes farmor, mormor og morfar var norskfødte. Carls hustru Elizabeth L. (med et ukendt efternavn) var tysk indvandrer. Franks hustru Anne Fluke var canadisk-født af canadiske forældre; men både hendes farfar og mormor og morfar var født i Irland (mens farmorens fødested er ukendt).

Side 9, linje 23: Mrs. C.S. Christensen skrev sammen med P.K. Toksvig bidraget "De Danske i Thorsby, Chilton Co., Ala." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 454-549. Intet andet vides om C.S. Christensen. Medforfatteren til den lille artikel var derimod en mand, nemlig danskfødte Peder Kristensen Toksvig (1851-1931), der var journalist af uddannelse. Hvornår, han drog til USA, er uklart. Men han vendte hjem i 1921. Hans barnebarn var den navnkundige danske tv-journalist Claus Toksvig (1929-1988). Disse oplysninger er stykket sammen på basis af en biografisk artikel om den ældre Toksvig i *Holbæk Amts Venstreblad* 28. april, 1926. Artiklen blev i 2014 kopieret til Odsherred Wiki, et lokalhistorisk website.

Side 9, linje 26: For en historiografisk oversigt over skandinavisk-amerikansk udvandringshistorie se Jørn Brøndal: "Who Were They? Writing Scandinavian-American History" i *Beyond the Crisis in US American Studies: Scandinavian Perspectives*, red. David Nye. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2007, s. 125-163.

Side 10, linje 3: En præcisering er her på sin plads. I 1875 – flere årtier inden begrebet the melting pot fik sit gennembrud – skrev den lidet kendte amerikanske missionær på Hawaii Titus Munson Coan (1801-1881) artiklen "The New Country" i tidsskriftet *The Galaxy: A Magazine of Entertaining Reading*, bd. 19, s. 462-472, hvori han på s. 463 gjorde brug af begrebet the melting pot. Indtil for nylig var hans anvendelse af termen ukendt. Mohamed Berray: "A Critical Review of the Melting Pot and Salad Bowl Assimilation and Integration Theories", *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, bd. 6, nr. 1 (2019), s. 142-143.

Amerikanske drømme

Side 12, linje 1: Ifølge mine beregninger var den danske udvandring til USA 1868-1930 på 321.555 personer, den norske på 674.551 personer og den svenske på 1.087.648 personer. Beregningsgrundlag: den danske udvandring 1868-1900: Danmarks Statistik: *Statistisk Tabelværk*, 5. række, litra A, nr. 5. København: Statens Statistiske Bureau 1905, s. 43; dansk udvandring 1901-1930: Danmarks Statistik: *Statistiske Undersøgelser*, Nr. 19. København: Det Statistiske Departement 1966, s. 117; norsk udvandring: Imre Ferenczi og og Walter Willcox: *International Migrations*, bd. 1, *Statistics*. New York: National Bureau of Economic Research, for the International Labor Office 1929, bd. 1, s. 747, 752; svensk udvandring: Nils William Olsson og Erik Wiken: *U.S. Passenger Arrival Statistics for Swedes Landing in the U.S., 1840-1850*. Stockholm: Schmidts Boktryckeri AB 1995, s. 27-140; Sten Carlsson: "Chronology and Composition of Swedish Emigration to America" i *From Sweden to America: A History of the Migration*, red. Harald Runblom og Hans Norman. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 1976, s. 117-119. Om usikkerhederne ved tallene, se Kristian Hvidt: *Flugten til Amerika eller Drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914*. Aarhus: Jysk Selskab for Historie, Universitetsforlaget i Aarhus 1971, s. 80-88; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 295-296; Torben Grøngaard Jeppesen: *Danske i USA 1850-2000: En demografisk, social og kulturgeografisk undersøgelse af de danske immigranter og deres efterkommere*. Odense: Odense Bys Museer 2005, s. 122-124, 186-189. Om de endnu større problemer med de amerikanske migrationstal se Ferenczi og Willcox: *International Migrations*, bd. 1, s. 374-375; Theodore C. Blegen: *Norwegian Migration to America 1825-1860*. Northfield, Minnesota: Norwegian-American Historical Association 1931, s. 58-59, 111; Brinley Thomas: *Migration and Economic Growth: A Study of Great Britain and the Atlantic Economy* (2. udg.). Cambridge, England: Cambridge University Press 1973, s. 42-43; J.D. Gould: "European Inter-Continental Emigration 1815-1914: Patterns and Causes" i *Journal of European Economic History*, bd. 8 (1979), s. 598.

Side 12, linje 10: Mine beregninger ud fra en database jeg opstillede på basis af de amerikanske migrationsmyndigheders oplysninger. De rå data findes i Office of Immigration Statistics: *Year Book of Immigration Statistics*. Washington, D.C.: Department of Homeland Security 2017, s. 6-11. For danskerne har jeg dog benyttet data fra Danmarks Statistik i stedet, 335.638. Det tilsvarende amerikanske tal var 331.305. Som omtalt i den foregående note er de amerikanske tal behæftet med endnu flere usikkerhedsmomenter end de danske. Om den

polske og jødiske indvandring til USA se Thomas Archdeacon: *Becoming American: An Ethnic History*. New York: The Free Press 1983, s. 112-142.

Side 13, linje 10: Ud fra studiet af navne er det blevet foreslået, at en række danske søfolk i hollandsk tjeneste i løbet af 1600-tallet bosatte sig i Ny Amsterdam, den by der fra 1664 blev til New York City. Og i 1643 skal et hollandsk skib ligefrem have lagt til i Ribe og taget mindst én dansker ombord, nemlig Jurian Tomassen van Ripen, altså "Jørgen Thomsen fra Ribe". Ligeledes er det blevet foreslået, at Jonas Bronck, der i 1639 købte jord af den oprindelige befolkning ved Ny Amsterdam, var af færøsk eller dansk baggrund; andre vil vide, at han var svensk. Under alle omstændigheder blev det landområde, han opkøbte, siden kendt som the Bronx og er et af de fem distrikter, New York City i dag er opdelt i. Indtil 1850 synes søfolk at have udgjort en betydelig andel af de danskere, der drog mod Amerika. Ifølge folketællingen af 1850 var således en tredjedel af de knap 2.000 danske indvandrere søfolk og boede i byer som Boston, New York City og New Orleans, om end der også i eksempelvis Harrison County, Mississippi, levede 19 danskere – 17 mænd og 2 kvinder – hvoraf de 11 var søfolk. Ifølge den udvandrede Hans Peter Christian Hansen, der i 1852-55 udgav trebindsværket *Langt fra Danmark*, havde de danske søfolk et glimrende ry, hvilket resulterede i, at de "overalt" søgtes "med Begjærlighed" og derfor også kunne opnå en højere hyre end de fleste. I Herman Melvilles klassiske roman *Moby Dick* (1851) optrådte tilmed en dansk sømand og i *Billy Budd* (udgivet posthumt i 1924) en sejler kaldet "the Dansker". Hans Peter Christian Hansen ("Axel Felix"): *Langt fra Danmark: Skizzer og Scener fra de forenede Stater i Nordamerika*, bd. 3. København: Høsts Forlag 1855, s. 8-9; R. Andersen: "Danske i Indvandringen til New York og andre Steder" i *Danske i Amerika*, red. ukendt, bd. 1, 1. del. Minneapolis: C. Rasmussen Publishing Company 1908, s. 379-380; Carlo Christensen: *De første danske i New York*. København: Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck 1953, s. 82-85, 182; Kristian Hvidt: *Danske veje vestpå – en bog om udvandringer til Amerika*. København: Politikens Forlag 1976, s. 48; Jeppesen: *Danske i USA*, s. 92; Jørn Brøndal: "Danes and Danish Americans, to 1870" i *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation, and Integration*, red. Elliott Barkan. Santa Barbara, Californien.:ABC-Clio 2013, bd. 1, s. 51-52. Ifølge Peter Sørensen Vig var Hansen i USA fra 1846 og 6-7 år frem, jævnfør Vig: *Den danske Udvandring til USA: dens Aarsager og Veje*. Blair, Nebraska: Danish Lutheran Publishing House 1915, s. 56-57.

Side 13, linje 13: De første danske herrnhutter drog til Betlehem i Northampton County, Pennsylvania; men siden fulgte også migration til Wachovia i Forsyth County, North Carolina.

Mens disse danske hovedsagelig blev integreret i tysk- og engelsktalende kirkesamfund, forlød det dog, at i hvert fald præsten H. Grønfeldt i 1800-tallet prædikede på dansk i Green Bay, Wisconsin. Peter Sørensen Vig: "Danske i Brødrekirken i Nordamerika fra 1742 samt nogle Efterretninger om deres Efterkommere her i landet", i *Danske i Amerika*, bd. 1, 1. del, s. 46-49, 83; Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 48-50.

Side 13, linje 19: Med udgangspunkt i en mission i Hamborg blev de første danske baptistmenigheder etableret i 1839 – først i København og snart også i Aalborg og i Simmerbølle på Langeland. Selvom egentlige forfølgelser af baptisterne herhjemme blev forbudt med Junigrundloven af 1849, tyder meget på, at chikanerier fra de kirkelige myndigheder og lokalsamfundene fortsatte også derefter. Som den dansk-amerikanske baptistmissionær Lars Jørgensen Hauge udtrykte det, var det i 1850'erne stadig "en bitter Lod for Baptister at opholde sig i Danmark". Samtidig lokkede løftet om billig amerikansk jord, en omstændighed Hauge gjorde danske baptister opmærksom på i et brev fra 1862. Peter Sørensen Vig: "Danske i Amerika 1841-1850" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 1. del, s. 208; N.S. Lawdahl: "Danske Baptister i Amerika" i *Danske i Amerika* bd. 1, 2. del, s. 184-187; Henrik Bredmose Simonsen: *Kampen om danskheden: Tro og nationalitet i de danske kirkesamfund i USA*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 1990, s. 11-12, 16; Peter L. Petersen: *The Danes in America*. Minneapolis, Minnesota: Lerner Publication Company 1987, s. 23; Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 281; Thomas P. Christensen: "Danish Settlement in Wisconsin" i *Wisconsin Magazine of History*, bd. 12, nr. 1 (september 1928), s. 23; Erik Helmer Pedersen: *Drømmen om Amerika*. København: Politikens Forlag 1985, s. 77; Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 102.

Side 13, linje 32: Måske fordi kvinder i højere grad end mænd generelt tilsluttede sig vækkelserne uden for den danske folkekirke, blev andelen af kvinder og børn, der drog til Utah bemærkelsesværdigt stor: I årene 1872-94 udgjorde kvinder og børn under 14 år over 70 % af de danske udvandrere, der søgte mod det amerikanske Zion (min beregning ud fra Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 299). I Utah-territoriet voksede antallet af danske immigranter tilsvarende fra blot to i 1850 til 1.824 i 1860, 4.948 i 1870 og 7.791 i 1880. Hovedparten af de danske mormoner, der ikke udvandrede, forlod atter sekten, der herefter kom til at føre en temmelig beskeden tilværelse i Danmark. Vig: "Danske i Amerika 1841-1850", s. 204; Hvidt, *Flugten til Amerika*, s. 280, 298-299; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 75-76; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 11-12; William Mulder: *Homeward to Zion: The Scandinavian Migration from Scandinavia*. Minneapolis: University of Minnesota Press 2000, s. 28. Vedrørende antallet af danske indvandrere i Utah se Jeppesen: *Danske i USA*, s. 86, 131, 196.

Tallet for 1870 er min beregning ud fra United States Bureau of the Census: *Ninth Census of the United States* (1870), bd. 1, s. 373. Hvidt angiver baseret på Mulder i alt 16.800 danske udvandrere af mormonbaggrund. Ud fra de af ham selv angivne data (baseret på W. Mulder) er tallet snarere 16.960, nemlig: $(12.620: 22.653) \times 30.443 = 16.960$, jævnfør Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 294-295.

Side 14, linje 20: Se f.eks. Anne Lisbeth Olsen og Niels Peter Stilling: *Et nyt liv: Den danske udvandring til Nordamerika i billeder og breve*. København: Strandbergs Forlag 1985, s. 25, 31, 46, 52, 56f., 74, 106, 114, 138, 141, 163f.

Side 14, linje 24: Rasmus Sørensen: *Om de udvandrede Nordmænds Tilstand i Nordamerika, og hvorfor det ville være gavnligt, om endeel danske Bønder og Haandværkere udvandrede ligeledes, og bosatte sig sammesteds*. København: Det Nissenske Bogtrykkeri 1847; Peter Sørensen Vig: "Efterretninger om nogle af de første danske Nybyggere i Wisconsin" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 1. del, s. 252; Vig: "Danske i Amerika 1851-60" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 1. del, s. 337-349; Vig: *Danske i Amerika*. Blair, Nebraska: Danish Lutheran Publishing House 1899, s. 24-31; Joakim Larsen: "Rasmus Sørensen" i *Dansk Biografisk Lexikon*, bd. 17, red. C.F. Bricka. København: Gyldendal

1903, s. 63-65; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 61-69.

Side 15, linje 14: Emil Larsen: *Urovækkeren Mogens Abraham Sommer med særligt henblik på Haderslevtiden*. København: Gads Forlag 1963, s. 40, 131, 141, 150, 167; Sofus Elvius: "Mogens Abraham Sommer" i *Dansk Biografisk Lexikon*, bd. 16, red. C.F. Bricka. København: Gyldendal 1902, s. 151-152; Vig: *Danske i Amerika*, s. 34-35; Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 271-272; Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 182; Ole Sønnichsen: *Rejsen til Amerika: Fortællingen om de danske udvandrere*, bd. 1: *Drømmen om et nyt liv*. København: Gyldendal 2013, s. 127-131.

Side 16, linje 16: Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 1, s. 130-131.

Side 16, linje 22: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 276.

Side 17, linje 2: Inden benådningen havde Højesteret dog nedsat straffene til 3 år til Pio og to år til både Geleff og Brix. Kristian Hvidt: *Det folkelige gennembrud og dets mænd 1850-1900*, bind 11 af *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, red. Olaf Olsen. København: Gyldendal og Politikens Forlag 1990, s. 223-225; Lorenz Rerup: *Tiden 1864-1914*, bind 6 af *Danmarks*

Historie, red. Aksel E. Christensen, H.P. Clausen, Svend Ellehøj og Søren Mørch. København: Gyldendal 1989, s. 111-112; Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 1, s. 153.

Side 18, linje 8: *Social-Demokraten* (København), 19. marts 1876; se også Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 274, Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 175-176.

Side 19, linje 1: *Social-Demokraten*, 14. januar 1877.

Side 19, linje 4: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 277-279. Pio blev tilbudt 20.000 kr og Geleff 10.000 kr, men de fik kun omkring det halve udbetalt.

Side 19, linje 13: Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 1, s. 157; James D. McLaird: *Calamity Jane: The Woman and the Legend*. Norman: University of Oklahoma Press 2005, s. 28, 56.

Side 19, linje 24: *Den nye Tid* var en norsk-amerikansk socialistisk publikation på 4 sider, der udkom om lørdagen, i 1880 angiveligt i et oplag på 1.600. Pio var åbenbart redaktør af tidsskriftet i et halvt års tid. *Tilskueren* var et månedsskrift, der i 1880 blev karakteriseret som "skandinavisk" og angiveligt udkom i et oplag på bare 800. Siden havde Pio også planer om at overtage den Chicago-baserede danske avis Heimdal, og så kunne Povl Geleff jo passende overtage *Den Danske Pioneer* (Omaha, Nebraska), den største dansk-amerikanske avis. Disse planer blev aldrig til noget. George P. Rowell & Co: *American Newspaper Directory*. New York: George P. Rowell & Co. 1880, s. 173, 445; 1882, s. 57; 1883, s. 61; 1884, s. 68; 1885, s. 93; 1886; sidste omtale af *Tilskueren* er i 1880-udgaven; sidste omtale af *Den nye Tid* er i 1885-udgaven. Peter Jacobsen: "De Danske i Racine, Wisconsin" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 127; Thomas P. Christensen: "Danish Settlements in Kansas" i *Kansas Historical Collections*, bd. 17, 1926-28, s. 300-305; Marion Tuttle Marzolf: *The Danish-Language Press in America*. New York: Arno Press 1979, s. 41-42 (Marzolf angiver sjussede og tilsyneladende forkerte ophørsdatoer for *Den nye Tid* og *Tilskueren*); Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 167; Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 1, s. 158-159.

Side 20, linje 12: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 263-270.

Side 20, linje 16: C. Mortensen: "Den danske Koloni i Juhl, Sanilac County, Michigan" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 241; Vig: "Danske i Amerika, 1851-60", s. 317; Gamle Jakobsen: "De danske Kolonier i Lincoln, Lyon og Pipestone Countier, Minnesota" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 478-479; J.L. Nygaard: "Den danske Koloni i Denmark, Lincoln Co., Kansas" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 396-397.

Side 20, linje 24: Henrik Cavling: *Fra Amerika*, bd. 1-2. København: Gyldendal 1897, s. 143.

Side 20, linje 34: Om denne tese om den skønnede forskel i økonomiske muligheder som erstatning for den mere traditionelle push-pull-ramme se også Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 16-22; Brøndal: "Danes and Danish Americans, 1870-1940" i *Immigrants in American History: Arrival, Adaptation, and Integration*, red. Elliott Barkan. Santa Barbara, Californien: ABC-Clio 2013, bd. 1, 323-326.

Side 21, linje 15: Enok Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America: History and Heritage of the American Evangelical Lutheran Church*. Philadelphia: Board of Publication, Lutheran Church in America 1967, s. 68; Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 362; Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 206-207; Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 1, s. 226-245.

Side 23, billedtekst: Om Henry Fords fredsskib se Burnet Hershey: *The Odyssey of Henry Ford and the Great Peace Ship*. New York: Taplinger Publishing Company 1967.

Side 23, linje 9: Maury Klein: *The Power Makers: Steam, Electricity, and the Men Who Invented Modern America*. New York: Bloomsbury Press 2008, s. 53; Lorenz Rerup: *Tiden 1864-1914*, s. 26. USA's jernbaner havde en længde svarende til 48 % af alle jordens jernbaner.

Side 23, linje 23: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 363-375; Gary B. Nash og Julie Roy Jeffrey et al.: *The American People: Creating a Nation and a Society* (4. udg.). New York: Longman 2003, s. 528.

Side 23, linje 32: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 381-383. Det første delstatsagentur blev oprettet af delstaten Wisconsin i 1852.

Side 23, linje 35: Vilhelm Topsøe: *Fra Amerika*. København: Gyldendal 1872; Cavling: *Fra Amerika*, bd. 1-2.

Side 24, linje 5: Rondo Cameron: *A Concise Economic History of the World: From Paleolithic Times to the Present*. New York: Oxford University Press 1989, s. 218; Hvidt: *Det folkelige gennembrud og dets mænd*, s. 100.

Side 24, linje 11: Hvidt: *Det folkelige gennembrud og dets mænd*, s. 53; Rerup: *Tiden 1864-1914*, s. 26-27, 135.

Side 24, linje 18: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 339-343, 349; Emil F. Madsen: *Fra de stille Skove. En Fortælling*. Minneapolis: O.W. Lund 1896, s. 4. Den danske andel af forudbetalte billetter var vel at mærke *lavere* end for Norge og Sverige, hvor det ifølge Hvidt drejede sig om henved henholdsvis 40 og 50 %.

Side 24, linje 32: Som skribenten konkluderede: "Saaledes havde baade Langelændere og Lollændere faaet Fodfæste og er senere stadig bleven forøgede i Antal ved Indflytning af Slægtninge og Bekendte fra "det gamle Land"" – også selvom området ligeledes husede nogle jyder og fynboer. Engel A. Hjortsvang: "De Danske i og omkring Oregon og Brooklyn, Dane Co., Wis." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 40-41.

Side 25, linje 3: Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 19.

Side 25, linje 20: Danmarks Statistik: *Statistiske Undersøgelser* Nr. 19, s. 10, 168. Sønderjylland er ikke medregnet i disse tal. Derimod dalede Irlands befolkning fra 6 millioner indbyggere i 1800 til 4,5 millioner i 1900, idet befolkningen dog kulminerede i 1840 med 8,2 millioner, hvorefter den blev reduceret frem mod 1860 med 2,4 millioner som følge af 1840ernes kartoffelpest-fremkaldte sultkatastrofe og som følge af den påfølgende enorme udvandring til USA. Om den dalende spædbørnsdødelighed, se Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 22; Jeppesen: *Danske i USA*, s. 28.

Side 25, linje 26: Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 21.

s. 25, linje 34: Mellem 1881 og 1890 var den irske udvandringsintensitet på 1.492, den norske på 963, den svenske på 701 og den danske på 391. Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 28-29.

Side 26, linje 5: Hvidt: *Det folkelige gennembrud og dets mænd*, s. 11, 254, 303-304, 339-345, 353; Cameron: *A Concise Economic History of the World*, s. 252. I 1800 boede 79 % af befolkningen på landet, i 1870 77 %, i 1901 61 %, i 1911 49,5 % og i 1930 41 %. Danmarks Statistik, *Statistisk Tabelværk*, 1. række, bd. 1. København: Den dertil allernaadigst anordnede Commission, 1834, s. vii; Danmarks Statistik: *Statistisk Tabelværk*, 3. række, bd. 18. København: Det Statistiske Bureau 1870, s. iii; Danmarks Statistik: *Statistiske Meddelelser*, 4. række, bd. 86, 2. hæfte. København: Det Statistiske Departement 1930, s. 26-27.

Side 27, linje 11: Jørgen Dieckmann Rasmussen: "Landskab og samfærdsel" i *Det danske landbrugs historie* bd. 3, 1810-1914, red. Claus Bjørn. Odense: Landbohistorisk Selskab 1988, s.

206-208; S.P. Jensen: "Statistisk oversigt", *ibid.*, s. 250; Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 111, 250-251; Hvidt: *Det folkelige gennembrud og dets mænd*, s. 26-28, 169-171, 183-184.

Side 27, linje 34: Thomas Jefferson: "First Inaugural Address", 4. marts 1801, The American Presidency Project, University of California Santa Barbara (web); Andrew Johnson: "Amendments to Homestead Bill", 19. maj 1858 i *The Papers of Andrew Johnson*, bd. 3, 1858-1860, red. Leroy P. Graf og Ralph W. Haskins. Knoxville, Tennessee: University of Tennessee Press 1972, s. 140-141. Se også Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 116; Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 1, s. 113, 263. Folketællingens konklusion i 1890 fik tre år senere den navnkundige historiker Frederick Jackson Turner til at erklære, at den hidtidige drivkraft i USA's historie – koloniseringen af Vesten – var ophørt. Turner: "The Significance of the Frontier in American History" (1893) i *The Frontier in American History*. New York 1920, s. 1. Se også Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 20.

Side 28, linje 12: De 65 hektar svarede til 160 acres. Administrationsgebyrerne var på tilsammen 18 dollars. Torben Grøngaard Jeppesen: *Dannebrog på den amerikanske prærie: Et dansk koloniprojekt i 1870'erne – landkøb, bygrundlæggelse og integration*. Odense: Odense Bys Museer 2000, s. 100-110.

Side 28, linje 22: Fra 1870 til 1879 lå det generelle danske lønniveau på 35,1 % af USA's og fra 1900 til 1913 på 56,9 %. Timothy Hatton og Jeffrey G. Williamson: "What Drove the Mass Migrations from Europe in the Late Nineteenth Century?" i *Population and Development Review*, bd. 20, nr. 3, september 1994, s. 538-540.

Side 29, linje 1: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 218, 237. Ifølge Hvidt udgjorde landarbejdere 43,2 %, tyende og arbejdere i byerne 25,6 % og håndværkere og lærlinge 18,5 % af de danske udvandrere 1868-1900. Blandt håndværkerne udvandrede flere svende end mestre. Hvidt peger dog på det vanskelige i at skelne mellem svende og mestre i talmaterialet.

Side 29, linje 6: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 152. Ifølge Hvidt udgjorde migranter i alderen 20-24 år 25,5 %, folk under 30 år 75,5 % og børn under 15 år 20 % af udvandrerne. Gennemsnitsalderen blandt udvandrerne fra byerne var større end blandt dem fra landet, hvilket understøtter en antagelse om, at mange af udvandrerne fra byerne migrerede i etaper, idet de i første omgang søgte fra landdistrikterne ind mod byerne, inden de tog den endelige beslutning om at prøve lykken i USA. *ibid.*, s. 118, 125-127; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 297, note 14.

Side 29, linje 9: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 177-181. Ifølge Hvidts tal udgjorde voksne kvinder 36,7 % af de danske udvandrere 1868-1900. Blandt irerne udgjorde kvinderne over halvdelen af udvandrerne 1880-1910, mestendels på grund af irske kvinders forringede stilling i Irland i disse år jf. Roger Daniels: *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1990, s. 141. For en oversigt over europæisk migration og køn se Archdeacon: *Becoming American*, s. 139.

Side 29, linje 12: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 192, 196; Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 161-162.

Side 29, linje 21: Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 334.

Side 30, linje 8: Danmark havde i 1900 2.432.000 indbyggere og i 1930 3.542.000 indbyggere jf. *Statistiske Undersøgelser* Nr. 19, s. 10. Medregnes Sønderjyllands befolkning i 1900, daler procentdelen fra 11,1 % til 10,3 % jf. den beregnede størrelse af Danmark inkl. Sønderjylland. *ibid.*, s. 11. Vedrørende antallet af danske i USA se United States Bureau of the Census: *Eleventh Census of the United States* (1890), bd. 1, s. 606-609, 687; *Twelfth Census of the United States* (1900), bd. 1, s. 732-735, 814; *Thirteenth Census of the United States* (1910), bd. 3, s. 875, 917-924; *Fourteenth Census of the United States* (1920), bd. 1, s. 697, 898; *Fifteenth Census of the United States* (1930), bd. 2, s. 234, 264, 272; Jeppesen: *Danske i USA*, s. 131, 143, 196, 198-199, 277-280, 331, 333, 335.

Danske drømme

Side 32, linje 16: Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 23-24. Andelen af danskere, der angav Racine som rejsemål, beløb sig til 32,1 %. De 24 samme lokaliteter blev nævnt af 79,3 % af de danskere, der oplyste, at de ville til Wisconsin. Mine beregninger ud fra data udlånt mig af Udvandrerarkivet i Aalborg. Om betydningen af dansk kædemigration, se også Jeppesen: *Danske i USA*, s. 229-230.

Side 32, linje 23: De 12 midtvestlige stater er i denne sammenhæng: Illinois, Indiana, Iowa, Kansas, Michigan, Minnesota, Missouri, Nebraska, North Dakota, Ohio, South Dakota og Wisconsin. Mine beregninger på basis af en database jeg udarbejdede ud fra United States Bureau of the Census: *Twelfth Census of the United States* (1900), bd. 1, s. 606-607, 732-735. Se også Jeppesen: *Danske i USA*, s. 198-199. 67,7 % af de danske indvandrere levede i 1900 i Midtvesten, 70,3 % af de svenske og hele 88,0 % af de norske.

Side 33, linje 7: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 23-24; se også Thorvald Hansen: *Church Divided: Lutheranism among the Danish Americans*. Des Moines, Iowa: Grand View College

1992, s. 76. Om landskabsformationers mulige betydning for immigranterne se også Jeppesen: *Danske i USA* (2005), s. 34, 101, 142, 161-165, 168, 220, 228f., 285f., 299-301, 366, 410; Torben Grøngaard Jeppesen: *Fra skandinavisk immigrant til amerikaner: Teori og empiri om assimileringen i det amerikanske samfund*. Odense: Odense Bys Museer 2017, s. 63.

Side 33, linje 16: I 1880 var 45,9 % af de danske indvandrere beskæftiget ved landbruget og i 1900 43,9 % jf. Jeppesen: *Danske i USA*, s. 206-207. Om mejerivæsenets særlige rolle blandt dansk-amerikanerne se Anton C. Sørensen: "Danske i amerikansk Landbrug og Mejeri" i *Danske i Amerika*, bd.1, 2. del, red. ukendt. Minneapolis: C. Rasmussen Publishing Company 1908, s. 263-326; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 27, 113-115.

Side 34, linje 1: I Chicago udgjorde de 10.166 danskfødte 0,6 % af byens befolkning, mens de 5.621 danskfødte i New York City udgjorde 0,2 %; de 2.679 i Minneapolis-St. Paul 0,7 %; de 2.430 i Omaha, Nebraska 2,4 % og de 2.171 i San Francisco 0,6 %. I Racine var der 2.815 danskfødte, svarende til 9,7 % af befolkningen. Medregnes deres amerikanskfødte børn, udgjorde dansk-amerikanerne i Racine 4.973 personer, svarende til 17,1 % af befolkningen. Christian D. Nokkentved: "Danes, Denmark and Racine, 1837-1924" (upubliceret ph.d.-afhandling). University of Chicago 1984, s. 41, 111; Jeppesen: *Danske i USA*, s. 204, 211.

Side 34, linje 12: Anders Bobjerg: *En dansk Nybygd i Wisconsin: 40 Aar i Storskoven (1869-1909)*. København: Gads Forlag 1909, s. 17. Bobjerg var 1898-1902 forstander for folkehøjskolen i Ashland, Michigan jf. Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 150.

Side 34, linje 21: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 55, 123. I Madsens roman kan man videre læse: ""Aa, Landliv, Landliv, det frie Liv her i disse dejlige Skove!" udbrød Thorvald. "Hvor er de Børn dog lykkelige, der kommer til Verden her imellem Træerne, hvor Hytterne ligger lunt i Læ for Verdenslivets Storme. Aa, de ved ikke, at her staar de store Træer Vagt og yder Ly og Læ for deres smaa Sjæle, medens ude i de store Byer Gadelivets syndebetyngede Vind Dag efter Dag fejer ødelæggende gennem de smaa Barnehjærter!"" *ibid.*, s. 71.

Side 34, linje 30: Peter Ebbesen: "Historisk Omrids af Danske Kolonier i Howard County, Nebr." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 81, 85; George R. Nielsen: *The Danish Americans*. Boston 1981, s. 138; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 185; Brøndal: "Etniske enklaver i det amerikanske Midtvesten", s. 7-8. Ideen med navnet "Lærkesville" var at opkalde bebyggelsen efter grundlæggeren Lærke Sørensen (af beskrivelsen fremgår, at der var tale om en mand). Dannevang i Wisconsin skal ikke forveksles med den mere substantielle bebyggelse i Texas af

samme navn. Om Dannevang, Wisconsin, se et læserbrev fra N.C. Jensen Kjær i den norsk-amerikanske avis *Skandinaven* (Chicago), 24. januar 1894.

Side 35, linje 16: Den tidligere kromand og postekspeditør Christian Ludvig Christensen fra Stokkemark var den allerførste dansker til at bosætte sig i Hartland, idet den tidligere bladudgiver L.J. Friberg dog havde bosat sig ved Pine Lake lige i nærheden fire år tidligere. Vig: "Efterretninger om nogle af de første danske Nybyggere i Wisconsin", s. 250-273; Christensen: "Danish Settlement in Wisconsin", s. 25; Hvidt: *Danske veje vestpå*, s. 285; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 59.

Side 35, linje 21: Bobjerg: *En dansk Nybygd i Wisconsin*, s. 12-14, 17, 31-33; Christensen: "Danish Settlement in Wisconsin", s. 30; Hansen: *Church Divided*, s. 76. I West Denmark kom nogle nybyggere direkte fra Danmark, andre fra andre egne i USA. I Luck Township var 88,5 % af familieoverhovederne første- eller andengenerations danskere i 1905; i Bone Lake Township gjaldt det 77,8 %; og i Milltown Township 67,9 %. Mine beregninger ud fra databasen omtalt i noten til s. 6, linje 17.

Side 35, linje 35: Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 70; Petersen: *The Danes in America*, s. 36; Jette Mackintosh: *Danskere i Midtvesten: Elk Horn-Kimballton bosættelsen 1870-1925*. København: Akademisk Forlag 1993, s. 9-10.

Side 36, linje 8: Blandt indvandrerne direkte fra Danmark dominerede jyderne. Ebbesen: "Historisk Omrids af Danske Kolonier i Howard County, Nebr.", s. 78-81; Jeppesen: *Dannebrog på den amerikanske prærie*, s. 34, 50-64.

Side 36, linje 31: Ebbesen: "Historisk Omrids af Danske Kolonier i Howard County, Nebr.", s. 89-90; John M. Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church: An Interpretation*. Minneapolis: Augsburg Publishing House 1964, s. 29; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 141-143; Jeppesen: *Dannebrog på den amerikanske prærie*, s. 248-249.

Side 37, linje 7: Hansen: *Langt fra Danmark*, bd. 1, s. 190-191.

Side 37, linje 15: Robert Watt: *Hinsides Atlanterhavet*, bd. 1 (af 3): *Fra det fjerne Vesten*. København: P. Bloch 1872, s. 103-104. Hotel Danmark lå ifølge en reklame i den dansk-amerikanske avis *Den Danske Pioneer*, 9. januar 1873, på adressen Milwaukee Avenue 7-11 og ejedes af A.A. Westengaard.

Side 38, linje 9: Nielsen: *The Danish Americans*, s. 112. Nielsen opererer tilsyneladende med dansk-amerikanere af både første og anden generation. Ifølge Jeppesen: *Danske i USA*, s. 210-211, udgjorde antallet af danske *indvandrere* i Chicago i 1880 nemlig kun 2.556 (men i 1900 til gengæld 10.166).

Side 38, linje 17: I Racines femte ward boede 51,5 % af dansk-amerikanerne. Indvandrere fra Hjørring udgjorde 20,5 % af de danske indvandrere i Racine, folk fra Maribo 15,3 % og folk fra København 11,7 %. De geografiske betegnelser henviser til migranternes sidste opholdssted inden afrejsen til USA. Nokkentved: "Danes, Denmark and Racine", s. 126-127, 135. Se også Hvidt: *Flugten til Amerika*, s. 127-133.

Side 38, linje 25: Det danske Brodersamfund i Amerika: *Det danske Brodersamfunds Vejviser i Amerika*. Omaha, Nebraska: Det Danske Brodersamfund i Amerika 1917, s. 71. Ifølge denne pjece var 12.000 ud af Racines 45.000 indbyggere danske, svarende til mere end en fjerdedel.

Side 38, linje 31: Brøndal: "Etniske enklaver i det amerikanske Midtvesten", s. 8; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 26. Disse statistiske oplysninger er baseret på min indføring af Wisconsins folketælling af 1905 i en database jf. noten til s. 6, linje 17. I 1905 var der 8.010 dansk-amerikanske familieoverhoveder i Wisconsin (første og anden generation), 10.850 svensk-amerikanske, 33.995 norsk-amerikanske, 177.315 tysk-amerikanske, 26.186 irsk-amerikanske og 19.863 britisk-amerikanske. Blandt dansk-amerikanske familieoverhoveder og deres amerikanskfødte børn i Wisconsin i 1905 boede 6,5 % i bebyggelser, hvor de udgjorde over halvdelen af lokalbefolkningen, for svensk-amerikanerne gjaldt det 14,9 %, for norsk-amerikanerne 29,2 %, for tysk-amerikanerne 59,6 %, for irsk-amerikanerne 0,4 % og for britisk-amerikanerne 2,3 %. Andre undersøgelser af sammenklumpningsfænomenet bekræfter samme mønster, jævnfør Jeppesen, *Danske i USA*, s. 96-100, 136, 144, 149, 152-153, 159-160, 180, 220-228, 294, 325-330, 423-424.

Side 39, linje 17: Kristian Østergaard: *Udvandrerbogen*. København: Olaf O. Barfod & Co. 1904, s. 10.

Side 39, linje 25: *Folkets Avis* (Racine), 26. februar 1903.

Side 40, linje 4: Bobjerg: *En dansk Nybygd i Wisconsin*, s. 1, 17.

Side 40, linje 13: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 71. Om det potentielle valg mellem fastholdelsen af danskhed og ambitionen om at indgå fuldt ud i den amerikanske

samfundsøkonomi, se også Jeppesen: *Danske i USA*, s. 423; Jeppesen: *Fra skandinavisk immigrant til amerikaner*, s. 57, 139.

Side 41, linje 5: *Skandinaven*, 20. marts 1895; Peder Kjølhed: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika fra 1871-1901" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 2. del, s. 44-45; J.W.C. Dietrichson: *A Pioneer Churchman: J.W.C. Dietrichson in Wisconsin, 1844-1850*, red. E. Clifford Nelson. New York: Twayne Publishers 1973, s. 91-100; Peter A. Munch: "Authority and Freedom: Controversy in Norwegian-American Congregations" i *Norwegian-American Studies* nr. 28, Northfield, Minnesota, 1980, s. 3-34; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 45.

Side 41, linje 21: Holger Rosenstand: *Fra de store Søers Land*. København: Karl Schønbergs Forlag 1901, s. 57-58; Anders Bobjerg (på basis af H. Rosenstand, K.C. Bodholdt, J.P. Paulsen, John Freiberg og N.A. Nielsen): "De Danske i Manistee, Mich." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 218.

Side 42, linje 16: Andreas C.L. Grove-Rasmussen: "En Rejse i Amerika" i *Nordisk Månedskrift for folkelig og kristelig Oplysning*, 2. halvårgang, 1871, s. 16, 249, 269; Peter Sørensen Vig, og I.M. Hansen: "Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 2. del, s. 117.

Side 43, linje 14: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 17. Disse 21 tidlige præster ankom i tidsrummet 1840-1871.

Side 43, linje 16: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 23; Rosenstand var i USA 1873-1878 jf. Kjølhed: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 35, 44, 74. Om kontrasten mellem det officielle dansk-norske sprog og de lokale norske dialekter se også Theodore C. Blegen: *Norwegian Migration to America: The American Transition*. Northfield, Minnesota: Norwegian-American Historical Association 1940, s. 77. Om "Grundtvigianer-Skræk" skrev A.C.L. Grove-Rasmussen: "Det var stundum både til at lé og græde over den "Grundtvigianer-skræk", man derovre kunde støde på. Jeg rejste f.eks. en gang med en norsk præst, som havde en dansk menighed. Han sagde, han vilde så inderlig gærne overlade sin menighed til en Dansk; men det skulde rigtignok gøre ham meget ondt, hvis der kom en Grundtvigianer, som vilde rive ned, hvad han havde opbygget". Grove-Rasmussen: "En Rejse i Amerika", s. 272. Se også Hansen: *Church Divided*, s. 18.

Side 43, linje 26: Vig: "Danske i Amerika, 1841-1850", s. 210-2012; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 28-30; Paul C. Nyholm: *The Americanization of the Danish*

Lutheran Churches in America. København: Institut for Dansk Kirkehistorie 1963, s. 71-72; Theodore C. Blegen: *Norwegian Migration to America: The American Transition*, s. 57-60. Om Clausens komplekse forhold til grundtvigianismen se Hansen: *Church Divided*, s. 21-24. Ofte fejlstaves Clausens mellemnavn som "Laurits" eller "Lauritz" eller "Lauritzen". Men ifølge Vig: "Danske i Amerika 1841-50", s. 206 (fodnoten), var hans korrekte mellemnavn "Lauritsen".

Side 44, linje 11: Vig: "Danske i Amerika 1841-1850", s. 219-222; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 46-47; Rasmussen: *I krig for Lincoln*, s. 26-33, 85-87, 94-95, 125-127, 168-170.

Side 44, linje 28: Ifølge V. Schousboe var Johannes Clausen "en alsidig bevæget og frisindet Natur med stærk Sans for Betydningen af Fordragelighed mellem de kirkelige Retninger", der "nærmede sig det grundtvigianske Stade uden dog nogen Sinde at blive Grundtvigianer i dogmatisk Forstand". V. Schousboe: "Clausen, Johs. Carl Emil" i *Dansk biografisk Lexikon*, bd. 3, red. C.F. Bricka. København: Gyldendal 1889, s. 627-628. De fem navngivne præster uddannet ved Københavns Universitet var J.A. Heiberg, Holger Rosenstand, Thorvald Helveg, Jakob Holm og Peter Eriksen, der alle ankom til USA i løbet af 1870erne og 1880erne, begyndende med Heiberg og Rosenstand i 1873. Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 35, 37, 53, 73-75; Vig: "Danske i Amerika, 1841-1850", s. 223; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 39-40, 92; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 216-217; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 28.

Side 45, linje 12: Hjalmar Hjort Boyesen: "The Scandinavian in the United States" i *The North American Review*, bd. 155, nr. 432, november 1892, s. 533; Jørn Brøndal og Dag Blanck: "The Concept of Being Scandinavian-American" i *American Studies in Scandinavia*, bd. 34, nr. 2, 2002, s. 5. Se også Waldemar Ager: "Norsk-amerikansk Skjønlitteratur" i *Norsk-Amerikanernes Festskrift 1914*, red. Johannes B. Wist, Decorah, Iowa: The Symra Company 1914, s. 303-304.

Side 45, linje 26: Th. Eggen: "Oversigt over Den norsk-lutherske kirkes historie i Amerika" i *Norsk-Amerikanernes Festskrift 1914*, s. 212, 222-228; George M. Stephenson: *The Religious Aspects of Swedish Immigration: A Study of Immigrant Churches*. Minneapolis: University of Minnesota Press 1932, s. 178-195; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 41-42; Brøndal og Blanck: "The Concept of Being Scandinavian-American", s. 6-7. Om ambitionen om at tiltrække danske både til Den skandinaviske Augustanasynode og siden Konferencen se Vig og Hansen: "Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 118. Vig, "Danske i Amerika 1841-1850", s. 224, oplyser, at på Konferencens præsteskoie først i

Marshall, Dane County, Wisconsin, og siden i Minneapolis blev en række danske studerende optaget.

Side 45, linje 31: Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 32-33; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 218, skriver, at Dan også var i Sudan, men ifølge Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 43, blev Dan hindret i at komme til Afrika på grund af krig dér, samtidig med at han selv var syg. Se også Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches*, s. 103, note 26.

Side 46, linje 3: Om Den danske Kirkes tidlige ledelse lød det ganske anerkendende fra to indremissionærer: ""Den danske Kirke" vilde være rummelig, saa de forskellige folkekirkelige Retninger i Danmark kunde virke i den. De grundtvigianske Elementer var ikke særlig fremstikkende fra Begyndelsen". Vig og Hansen: "Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 124. Se også Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 32-33; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 25.

Side 46, linje 14: J. Johansen: "De danske Brødre og deres Deltagelse i Arbeidet" i *Festskrift til Den norske Synodes Jubilæum*, red. H. Halvorsen. Decorah, Iowa: The Symra Company 1903, s. 447-453; Eggen: "Oversigt over Den norsk-lutherske kirkes historie i Amerika", s. 212, 222-228; Stephenson: *The Religious Aspects of Swedish Immigration*, s. 178-195; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 41-42; Brøndal og Blanck: "The Concept of Being Scandinavian-American", s. 6-7.

Side 46, linje 27: Vig og Hansen: "Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 137-138; Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 101. Kjølhede oplyser, at Den danske Kirke i januar 1894 – altså kort inden splittelsen – bestod af 56 præster og 119 menigheder. *ibid.*, s. 73. 15,5 % af dansk-amerikanerne var i 1900 tilknyttet en af de danske kirker. *Twelfth Census of the United States* (1900), bd. 1, s. 810; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 152-153; Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches*, s. 285.

Side 47, linje 6: O.N. Nelson: "Historical Review of the United Danish Evangelical Lutheran Church in America" i *History of the Scandinavians and Successful Scandinavians in America* (2. udg.), bd. 2 (af 2), red. O.N. Nelson. Minneapolis: O.N. Nelson & Company 1900, s. 50.

Side 47, linje 12: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 74, 77, 106. Denne formulering om storbyerne blev brugt af den grundtvigianske organisation Dansk Folkesamfund ved et møde i 1893. *ibid.*, 78.

Side 47, linje 20: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 43-45, 49-53, 89-92, 107-112, 114-118, 157, 169-172, 183-188.

Side 48, linje 4: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 128-138, 141-142, 145.

Side 48, linje 30: Siden fulgte også missioner i Indien (1925), Nigeria (1934), Columbia (1942) og Brasilien (206). Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 200-206; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 123.

Side 49, linje 1: Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 68, 72, 76, 99-100, 107-109; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 93-94, 102-105; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 148.

Side 49, linje 21: Cavling: *Fra Amerika*, bd. 1, s. 357; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 230-236; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 38-39, 67-68, 130-131. Højskolen i West Denmark udbød kun undervisning en enkelt vinter; højskolen i Elk Horn var i 1887 i dyb krise både på grund af en brand, men også grundet interne skænderier i ledelsen jf. Simonsen: *ibid.*, 67.

Side 49, linje 34: Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 48; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 38-39, 102. Kjølhede omtaler en enkelt "Børneskole", der som den vistnok første danske blev oprettet inden for Den danske Kirkes rammer i Manistee, Michigan, åbenbart omkring 1873. Han nævner yderligere, at der i 1879 eksisterede tre "Hverdagsbørneskoler", nemlig i Racine, Wisconsin, Clinton, Iowa, og Chicago. Som Kjølhede skrev: "Alligevel – mærkelig nok – blev det ikke til noget dermed i de første 25 Aar uden et Par enkelte Tilfælde. Der er tidt en lang Vej fra en god Tankes Fremsættelse til dens Udførelse". Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 35, 47-48. Simonsen nævner danske skoler i følgende bebyggelser i løbet af 1880'erne: West Denmark, Wisconsin; Denmark, Kansas; Nysted, Nebraska; Elk Horn, Iowa (hvor der i 1883 var hele tre!); Dwight, Illinois og Trufant, Michigan. I midt-1890'erne var der planer om, at danske børn i Danevang, Texas, skulle kunne gå 4 måneder i dansk skole og 4 måneder i amerikansk skole om året; også formodentlig i 1890'erne var der dansk børneskole i Withee, Wisconsin. I 1896 var der ifølge Simonsen, blot 8 hverdagsskoler, svarende til omkring 260 skoleelever. En hverdagsskole i Tyler, Minnesota, havde i starten af det 20. århundrede omkring 70 elever. I

den bebyggelse i Minnesota, der i 1908 fik navnet Askov, blev en dansk lærer ansat i den lokale offentlige skole, og dansk sprog blev udbudt. Danskundervisningen pågik 1909-42; i starten var det en time om dagen, men det blev siden reduceret til en halv time om dagen, en undervisning som også etnisk ikke-danske lokale børn deltog i. I Dagmar, Montana, planlagde danske indvandrere så sent som i 1907 at bygge en dansk hverdagsskole. Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 38, 93, 116, 148-149, 154, 168, 185-187.

Side 50, linje 11: Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 227; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 47.

Side 50, linje 19: Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 90.

Side 50, linje 29: Lorentz Henningsen: "'Dansk Folkesamfund' i Amerika fra 1887-1908" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 2. del, s. 167. Se også Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 58; Ole Sønnichsen: *Rejsen til Amerika: Fortællingen om de danske udvandrere*, bd. 2: *Jagten på lykken*. København: Gyldendal 2015, s. 208-209. Citatet er ligeledes gengivet i Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 147.

Side 51, linje 3: Henningsen: "Dansk Folkesamfund" i Amerika", s. 168-169, 171-172, 176; Simonsen: *Kampen om danskheden*, 58-60. Simonsen noterer, at i 1902 var Dansk Folkesamfunds medlemstal helt nede på 170. *ibid.*, s. 175.

Side 51, linje 21: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 3, 8, 11, 17. Hovedpersonen i romanen Thorvald har gået på den grundtvigianske Vallekilde Højskole, og Anna har været elev hos Anton Nielsen, den dengang velkendte grundtvigianske højskolemand og forfatter. Begge undrer de sig over, at deres to børn ikke kan gå i dansk børneskole. *ibid.*, s. 5, 60. Om West Denmark som muligt udgangspunkt for Madsens roman se Hansen: *Church Divided*, s. 76. Simonsen, *Kampen om danskheden*, s. 99, oplyser, at Madsen skrev bogen med så kraftig en ideologisk tendens, at Frederik Lange Grundtvig ikke turde anbefale bogen til udgivelse, heller ikke selvom bogen blev rettet til. Bemærkelsesværdigt nok angiver romanen ikke eksplicit, at den dystre præst er indremissionsk, selvom læseren ikke lades i tvivl om, at dette er tilfældet. Et "Missionsmøde" beskrives dog jf. Madsen: *ibid.*, s. 198-206.

Side 51, linje 34: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 93-94, 108-110, 151-154, 169.

Side 52, linje 9: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 182-183. Derimod har Madsen ingen referencer til Den amerikanske Borgerkrig (1861-65).

Side 52, linje 18: Ved et missionsmøde, hvortil pastoren har indkaldt "et Læs Præster", taler Thorvald prælaterne midt imod: "Medens alle de stærke Udtryk, som Djævel, Helvede, brændende Menneskesjæle og den slags ting endnu suser os i Ørene, er der en fire, fem Ord, jeg vil nævne. [...] Kjærlighed! – Kunst! – Poesi! – Fædrelandskjærlighed! – Livsglæde!" Efter mødet affærdiger Thorvald de tilkaldte teologer som "disse Stympere af Mænd, der gjør det hellige Præsteembede og Vorherres Kirke til Spot og Grin iblandt Folk!" Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 197, 202, 209.

Side 52, linje 30: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 216.

Side 52, linje 33: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 165-168.

Side 53, linje 15: J.P. Paulsen: "Det danske Brodersamfund i Amerika" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 2. del, s. 214, angiver "Halvfjerdserne" som årtiet, hvor De Danske Vaabenbrødre blev stiftet; Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 108, angiver 1872. Nick Kofod Mogensen: "Hundrede procent dansk, hundrede procent amerikaner: En undersøgelse af identitet, loyalitet og sprog hos danske immigranter til USA set gennem sprogdebatten i Dansk Brodersamfund i Amerika omkring Første Verdenskrig" i *Arbejderhistorie* nr. 2, 2019, s. 112-113, påpeger, at der i Danmark allerede i 1859 blev stiftet en forening for krigsveteraner fra Treårskrigen – og siden også Krigen i 1864 – ved navn Danske Vaabenbrødre. Om skandinaviske logeforeninger se også Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 58-65.

Side 54, linje 5: Paulsen: "Det danske Brodersamfund i Amerika", s. 219; *Det danske Brodersamfunds Vejviser i Amerika*, s. 3; *Den danske Pioneer*, 8. november 1900; Mogensen: "Hundrede procent dansk, hundrede procent amerikaner", s. 122. Se også Nielsen: *The Danish Americans*, s. 173-175. I 1919 angav Dansk Brodersamfund sit medlemstal til 21.444 jf. *Danskeren* (Blair, Nebraska), 19. februar 1919. En anden selvhjælpsorganisation var De Sammensluttede Danske Foreninger, der i 1899 angav 25 lokalforeninger – herunder Dania i Racine, Wisconsin – med et samlet medlemstal på 2.257 (idet medlemsoplysningerne fra Neenah, Wisconsin, og Minneapolis dog stammede fra 1897) jf. *Den Danske Pioneer*, 9. februar 1899; se også Carl Plow: "Den Danske Forening "Dania" af California" i *Danske i Amerika*, bind 1, 2. del, red. ukendt. Minneapolis: C. Rasmussen Publishing Company 1908, s. 237-248.

Side 54, linje 15: Også Dansk Søstersamfund befattede sig med syge- og begravelseskasser. Paulsen: "Det danske Brodersamfund i Amerika", s. 214-215; Ludvig M. Hoffenblad: "Det danske Søstersamfund i Amerika" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 2. del, s. 227-230.

Side 54, linje 24: Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 90. Jensen foreslog yderligere, at mens broderskaberne især appellerede til byernes eliter, vakte kirkerne først og fremmest genklang blandt de jævne lag ude på landet.

Side 54, linje 29: Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 146. I *Den Danske Pioneer*, 2. marts 1905 skrev den lokale leder for Dansk Brodersamfund i Rock Springs, Wyoming: "Nej, lad Dansk Brodersamfund vedblive at være hemmelig, vore Tegn og Pasord kan da ikke skade nogen".

Side 55, linje 6: Frederik Lange Grundtvig: *Jesu Kristi Kirke og de afgudsdyrkende Foreninger: Skrevet til Overvejelse for Menighederne i den danske evangelisk lutherske Kirke*. Cedar Falls, Iowa: Dannevirkes Trykkeri 1887, s. 13; Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 58; Hansen: *Church Divided*, s. 51. Også andre lignende etniske foreninger oplevede spændinger med kirkerne jf. Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 60-61. Et eksempel på, hvordan dansk-amerikanere opfattedes som *enten* tilhørende en forening/loge *eller* en menighed, ses af en appel fra en H. Øckenholt i avisen *Dannevirke* (Cedar Falls, Iowa) den 29. juni 1887 om at hjælpe fattige danske i Chicago: "Kjære Læser! Hører du til en Forening, Menighed eller Loge, da vil Du maaske sige, at der i den Forening eller Menighed, hvortil Du hører, bliver sørget for dem, som trænger".

Side 55, linje 13: Henry Dalgas i *Den Danske Pioneer*, 1. august 1895.

Side 55, linje 18: Det danske Brodersamfund i Amerika: *Det danske Brodersamfunds Vejviser i Amerika*, s. 3. Om det forbedrede forhold mellem Dansk Brodersamfund og kirkerne se Paulsen: "Det danske Brodersamfund i Amerika", s. 216. Nielsen: *The Danish Americans*, s. 174, daterer den forbedrede stemning mellem Dansk Brodersamfund og kirkerne til 1898. Optøningen mærkedes eksempelvis i den danske enklave Withee i Wisconsin, hvor lokale mandlige dansk-amerikanere oprindeligt *enten* var medlem af kirken eller Brodersamfundet, men siden kunne være begge dele. Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 92.

Side 55, linje 23: Hoffenblad: "Det danske Søstersamfund i Amerika", s. 232.

Side 55, linje 30: Blandt de opridsede erhvervsgrupper optrådte også mejerister, fiskere, minearbejdere, slagtere, bogholdere, elevatorkonduktører, opvartere, postbude, kokke,

sygeplejere og tjenestepiger. Dansk Brodersamfund i Amerika: *Det danske Brodersamfunds Vejviser i Amerika*, s. 9-13.

Side 56, linje 1: *Folkets Avis*, 14. juni 1900; Jacobsen: "De danske i Racine, Wisconsin", s. 137. En biografisk skitse af Theodor Elberg er trykt i *Folkets Avis*, 7. maj 1903. Elberg, der havde tilbragt flere år af sin barndom på Grønland, redigerede selv i flere år *Folkets Avis* jf. Johannes B. Wist: "Pressen efter Borgerkrigen" i *Norsk-Amerikanernes Festskrift 1914*, s. 70.

Side 57, linje 1: *Folkets Avis*, 2. august 1900; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 71.

Side 57, linje 17: *Dannevirke*, 25. august; 8., 15. september 1909.

Side 57, linje 30: *Reform* (Eau Claire, Wisconsin), 14. september 1897; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 60-62. Smith var præsident for I.S.W.A. i 1914.

Side 58, linje 7: *Danskeren*, 13. maj 1914.

Side 58, linje 16: Hansen: *Langt fra Danmark*, bd. 1. s. 54-65.

Side 58, linje 24: Mine optællinger og beregninger ud fra George P. Rowell & Co.: *George P. Rowell and Co's American Newspaper Directory*. New York 1870, s. 849; N.W. Ayer & Son: *N.W. Ayer & Son's American Newspaper Annual*. Philadelphia: N.W. Ayer & Son 1880, s. 445; 1890, s. 1203-1204; 1900, s. 1411-1413; 1910 (bd. 2), s. 1161-1162, 1164; 1920, s. 1295, 1299; 1923, s. 1371-1372, 1375-1376; 1930, s. 1264, 1268-1269.

Side 58, linje 31: Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 184. Om sammenfaldet mellem norske og danske aviser se Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 85-86. I *Den Danske Pioneer*, 27. februar 1896, brokkede en Chicago-dansker, der havde læst et nummer af den mestendels norsk-amerikanske avis *Skandinaven* sig over, at indholdet i alt for høj grad tilgodeså nordmændene og ignorerede danskerne. De otte navngivne personer tilknyttet tidlige norsk-danske publikationer var Hans Peter Christian Hansen (*Skandinavia*, New York); pastor Claus L. Clausen og Charles M. Reese/Carl M. Riise (*Emigranten*, Wisconsin); Hans Borchsenius (*Nordstjernen*, Wisconsin); Sophus Beder og Just M. Kahn (*Fremad*, Wisconsin); Ferdinand Sneedorff og Søren Listoe (*Nordisk Folkeblad*) jf. Carl Hansen: "Pressen til Borgerkrigens Slutning" i *Norsk-Amerikanernes Festskrift 1914*, s. 16-17, 26, 28; Wist: "Pressen efter Borgerkrigen", s. 57, 60, 81. Marion Tuttle Marzolf omtaler 11 aviser med delvis dansk islæt frem mod 1870, nemlig *Scandinavia* (1847), *Skandinavisk Post* (1863), *Nordlyset* (1847-

1850), *Demokraten* (1848-1851), *Fædrelandet* (1864-1868), *Emigranten* (1852-1886), *Den norske Amerikaner* (1855-1857), *Nordstjernen* (1857-1860), *Friheds Banneret* (1852-1853), *Nordisk Folkeblad* (1868-1872) og *Folkvenn* (1868) jf. Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 222.

Side 59, linje 3: *Den Danske Pioneer* 11. januar 1894; Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 76. Trods *Den Danske Pioneers* prominente status er de fleste numre af avisen før 1894 tragisk nok gået tabt. I en artikel i *Den Danske Pioneer*, 14. december 1922 omtales en brand i avisens hovedkvarter, hvorved mange af de tidlige årgange gik op i røg. Se også Marzolf: *ibid.*, s. 246, note 45.

Side 59, linje 15: Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 225; *Bien* (San Francisco) er blandt de aviser, der er blevet scannet af *Museum of Danish America* og lagt frit tilgængeligt på internettet. Det sidste trykte nummer af *Bien* udkom 24. maj 2018.

Side 59, linje 25: N.W. Ayer & Son: *N.W. Ayer & Son's American Newspaper Annual*, 1920, s. 1295; 1930, 1264; Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 48, 118.

Side 60, linje 1: Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 244; Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 155; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 84.

Side 60, linje 20: *Den Danske Pioneer*, 17. november 1887. I nummeret for 30. april 1896 optrådte en reklame for *Den Danske Pioneer*, hvori den promoveredes som et "Ugeblad i frisindet Aand".

Side 60, linje 22: *Den Danske Pioneer*, 8. september 1880; Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 185. Skribenten i *Den Danske Pioneer* skrev: "Men Mark Hansen tier med, at flere har opsagt Pioneeren i den sidste Tid, blot fordi han stillede sig saadan imod vort Samfunds Præster, og flere har truet med, at dersom han ikke taug, vilde de ikke holde hans Blad længere". Om Mark Hansens status som frafalden mormon se Vigs artikel om Mark Hansen i *Den Danske Pioneer*, 26. december 1922, og Nebles kommentar i forlængelse heraf. Neble skrev: "Mark Hansen saa vel som hans Hustru kom til Amerika under Indflydelse af Mormonismen, men han var blandt dens første Frafaldne". I det hele taget var forholdet mellem *Pioneeren* og redaktør Hansen, fjendtligt, noterede Neble: ... og det gik endda saa vidt, at Pastor Grundtvig, Clinton, Iowa, udstedte Forbud til sine Menighedsmedlemmer mod at læse "Pioneer"en. Mark Hansen blev fremstillet som en djævelsk Gudsfor nægter, hvad han slet ikke var". *Den Danske Pioneer*, 14. december 1922. Se også Nebles erindringer i *Den Danske Pioneer*, 25. januar 1923. Om

Hansens status som frafalden mormon, se ligeledes Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 156-157, der dog ikke angiver nogen kilde. En skribent i *Dannevirke*, 23. juni 1880 harcelerede over, at Hansen børn ikke var døbt.

Side 60, linje 31: *Den Danske Pioneer*, 8. februar 1894. Se også *Den Danske Pioneer*, 25. januar 1923.

Side 61, linje 3: Henry Dalgas og Paul Paulson i *Den Danske Pioneer*, 14. januar 1897; *Den Danske Pioneer*, 14. december 1922; Paulsen: "Det Danske Brodersamfund i Amerika", s. 214. Om *Den Danske Pioneers* større interesse i at rapportere fra Dansk Brodersamfunds aktiviteter end kirkernes, se også Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 158.

Side 61, linje 14: Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 60-61, 68-71. Mine oversættelser tilbage til dansk fra Marzolfs engelske forlæg. Se også Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 91; Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 2, s. 226-229.

Side 61, linje 33: *Politiken*, 16. december 1905; Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 77, 246. Tilbage i 1872 havde *Den Danske Pioneer* ligeledes foretaget en indsamling i forbindelse med den stormflod, der ramte Danmark da. *Den Danske Pioneer*, 14. december 1922. Til tider indsamlede avisen også midler til nødstedte dansk-amerikanere, herunder i julen 1891 jf. *Den Danske Pioneer*, 25. januar 1923.

Side 62, linje 3: *Den Danske Pioneer*, 11. januar 1923; Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 156-161. En smule misvisende hævder Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 67, på basis af samme artikel i *Den Danske Pioneer*: "Neble called himself a radical liberal (Radical Venstre Party)...", men partiet Radikale Venstre opstod strengt taget først i 1905, 22 år efter Nebles ankomst til USA.

Side 62, linje 9: *Den Danske Pioneer*, 25. januar 1923; *Dannevirke*, 22. maj 1880.

Side 62, linje 17: *Den Danske Pioneer*, 5. november 1896; for lignende holdninger se også *Den Danske Pioneer*, 1. november 1894. Se ligeledes Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 91-92, 325.

Side 62, linje 26: Vig: *Danske i Amerika*, s. 14.

Side 63, linje 3: Skribenten fortsatte: "Hvad vil vore Venner i det gamle Land tænke om os, naar det hedder sig, at *Pioneereren* er det mest udbredte danske Blad herovre og det Blad som gaar i Spidsen for vor kirkelige og folkelige Udvikling?" *Dannevirke*, 8. september 1880.

Side 63, linje 11: Grundtvig: *Jesu Kristi Kirke og de afgudsdyrkende Foreninger*, s. 4. Selvom skriftet især var rettet mod frimurerne og Odd Fellow-ordenen, blev Dansk Brodersamfund også kritiseret. *ibid.*, s. 12-13.

Side 64, billedtekst: Om Danmarks deltagelse i verdensudstillingen i Chicago, Den Danske Udstillingskomité ved Generalkommissæren [Emil Meyer]: *Danmarks Deltagelse i Verdensudstillingen i Chicago 1893*. København: Industriforeningen i Kjøbenhavn 1895, et illustreret 118 sider stort katalog.

Side 64, linje 2: *Den Danske Pioneer*, 14. december 1922; 25. januar 1923.

Etniske fantasier

Side 66, linje 20: Litteraturforskeren Orm Øverland, der redigerede det monumentale syvbindsværk *Fra Norge til Amerika* med indvandrerbreve, noterede, hvordan USA's oprindelige befolkning glimrede ved sit fravær i langt de fleste norske breve, selvom en hel del nybyggere ellers befandt sig i områder, hvor indianerne stadig levede, men var på forceret retræte vestover. Orm Øverland og Steinar Kjærheim, red.: *Fra Amerika til Norge: Norske utvandrerbreve*, bd. 1-7. Oslo: Solum 1992-2011; Orm Øverland: "Intruders on Native Ground: Troubling Silences and Memories of the Land-Taking in Norwegian Immigrant Letters" i Udo Hebel, red.: *Transnational American Memories*. Berlin 2009, s. 79-85; se også Karen V. Hansen: *Encounter on the Great Plains: Scandinavian Settlers and the Dispossession of Dakota Indians, 1890-1930*. New York 2013, s. 23-24.

Side 67, linje 17: Anonym forfatter: "Danske i og ved Rosholt, Portage Co., Wis." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 460.

Side 67, linje 21: Topsøe: *Fra Amerika*, s. 298. En parallel beskrivelse gav forfatteren Anton Nielsen efter et besøg i USA i 1891. Han lagde følgende ord i munden på farmeren Søren: "Se nu hele dette Land! Vi kan da se os noget omkring her. Det var for 30 Aar siden beboet af Indianere, og helt bedækket med Skov. Men nu ser De alle disse frugtbare Marker og Jorder, som føder en Mængde Familier". Anton Nielsen: *En Sommer i Amerika*. Odense: Den Milo'ske Boghandel 1891, s. 33-34. For en gennemgang af danske rejseskribenters portrættering af en lang række befolkningsgrupper i USA og tiltagene til at indplacere danskerne i et etnoracialt hierarki se Jørn Brøndal: "Atop a Hierarchy of Whiteness: Danish Americans as Portrayed by Danish Travel Writers in the Second Half of the 19th Century" i *Nordic Whiteness: Revisiting*

the Migrations to the USA, red. Jana Sverdljuk Bentze, Terje Mikael Hasle Joranger og Peter Kivisto. London 2020 (under udgivelse).

Side 67, linje 32: Anders Bobjerg: "Danskerne i Polk County, Wis." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 181. Om en norsk kvinde i West Denmark-området hed det i øvrigt, at hun sammen med sin mand atter forlod egnen, fordi hun "var bange for Ulvehyl og Indianere". *ibid.*, s. 178.

Side 68, linje 1: Watt: *Hinsides Atlanterhavet*, bd. 1, s. 245; Nygaard: "Den danske Koloni i Denmark, Lincoln Co., Kansas", s. 396.

Side 68, linje 9: Madsen: *Fra de stille Skove*, s. 30, 77, 84, 134-135, 176. Om skandinaviske erindringer om den oprindelige befolkning se også Jørn Brøndal: "'In a Few Years the Red Man Will Live Only in Legend and in Cooper's Charming Accounts': Portrayals of American Indians in Danish Travel Literature in the Mid- and Late Nineteenth Century" i *American Studies in Scandinavia*, bd. 48, nr. 2, 2016, s. 83-105.

Side 68, linje 19: Dette sidehoved optrådte ikke på det eneste overlevende eksemplar af *Den Danske Pioneer* fra 1887, dateret den 17. november, men var at finde på det eneste overlevende eksemplar fra 1888, dateret den 23. august. Det nye logo optræder således omkring et år efter, Sophus Neble blev redaktør for avisen. I *Den Danske Pioneer*, 30. april 1896 blev der byttet om på pioneren og indianerens respektive placeringer. Indianeren blev placeret til venstre – altså længere mod "vest" – og pioneren til højre. Så sent som i 2012 optrådte motivet stadig. Her ses logoet fra en udgave af *Den Danske Pioneer* dateret 1. februar 1900:

Side 68, linje 27: G.S. Strandvold: "Illinois" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 58; Topsøe: *Fra Amerika*, s. 359. Strandvold var en overgang redaktør af den dansk-amerikanske avis *Nordlyset* i New York jf. Jacobsen: "De Danske i Racine, Wisconsin", s. 127.

Side 69, linje 15: Man bør samtidig ihukomme, at antallet af danske indvandrere så sent som i 1860 begrænsede sig til under 10.000. Om danskernes deltagelse i Borgerkrigen se Rasmussen: *I krig for Lincoln*. Om afroamerikanernes bosættelsesmønstre frem mod 1. Verdenskrig se Jørn Brøndal: *Det sorte USA: Fra Uafhængighedserklæringen til Barack Obama*. København: Gads Forlag 2016, s. 143-144.

Side 69, linje 22: Jacob Riis: *How the Other Half Lives*. New York: Charles Scribner's Sons 1890, s. 68-72; Johannes V. Jensen: "Amerika. Negerspørgsmaalet", *Politiken*, 27. oktober 1906. Kronikken blev siden også trykt i Johannes V. Jensen: *Den ny Verden: Til international Belysning af dansk Bondekultur*. København 1907, s. 29-36. Jensen hævdede videre: "Men hvordan han end formummer sig, Gorillaen stikker ham ud af Klæderne, og han fører altid en vis Tropeatmosfære med sig". Om racebeskrivelser hos skandinaviske rejseskribenter se også Jørn Brøndal: "An Early American Dilemma? Scandinavian Travel Writers' Reflections on the Founding Ideals of the United States and the Condition of African Americans, ca. 1850-1900" i *Les constitutions: des révolutions à l'épreuve du temps aux Etats-Unis et en Europe/Constitutions: On-going Revolutions in Europe and the United States*, red. Marie-Elisabeth Baudoin og Marie Bolton. Paris 2016, s. 137-159.

Side 70, billedtekst: Johannes V. Jensen: *Fra Fristaterne: Rejsebreve, med et Tilbageblik*. København: Gyldendal 1939, s. 90-91.

Side 70, linje 11: Tom Buk-Swienty: *Den ideelle amerikaner: En biografi om journalisten, reformisten og fotografen Jacob A. Riis*. København: Gyldendal 2005, s. 25.

Side 70, linje 17: Netop i denne egn af Texas så danskerbebyggelsen Danevang siden dagens lys. Om cowboys hed det: "De førstnævnte forestiller man sig vistnok som et Slags vilde, raa Mennesker, behængt med Vaaben fra Ende til anden". Skribenten fandt det ikke på samme måde nødvendigt at forklare, hvorfor afroamerikanerne måtte vække skræk. Måske blev det anset for selvindlysende. *Dannevirke*, 7. marts 1894. Se også Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 107.

Side 71, linje 7: *Dannevirke*, 16. november 1898.

Side 71, linje 11: *Den Danske Pioneer*, 25. juni 1896.

Side 71, linje 19: Den ekstremt brutale lynchning af Sam Hose i Palmetto, Georgia, i april 1899 – han blev blandt andet kastreret og brændt levende på et bål – blev beskrevet i både *Dannevirke*, 26. april 1899, *Den Danske Pioneer* og *Danskeren*, 27. april 1899. *Danskeren*, der karakteriserede Hose som "Forbryderen", men også "den stakkels Neger", stillede forarget spørgsmålet: "Naar skal den Tid oprinde for det amerikanske Folk, da det maa lære virkelig Civilisation..." Da *Den Danske Pioneer* den 2. juli 1903 i en anden forbindelse diskuterede lynchninger i en leder, var tonen mere udeltagende: "Man kan drøfte Lynchninger for og imod, man kan længe nok protestere mod denne barbariske Maade at øve Blodhævn paa – det nytter dog ikke det ringeste". Om afroamerikanere som strejkebrydere se *Den Danske Pioneer*, 8. september 1898 og 6. juli 1899. I pressen kunne dansk-amerikanerne imidlertid også læse om de få hundrede afroamerikanere, der i marts 1895 afsejlede fra Savannah, Georgia, med kurs mod Liberia ombord på det *danske* dampskib Horsa. Liberia var dengang en destination som nogle få sorte nationalister – og langt flere hvide amerikanere – drømte om som en "løsning" på USA's raceproblemer. *Dannevirke*, 27. marts 1895; *Den Danske Pioneer*, 28. marts 1895. Om Liberia se også Brøndal: *Det sorte USA*, s. 65-66, 154, 163.

Side 71, linje 22: *Danskeren*, 12. juli 1899.

Side 71, linje 29: *Dannevirke*, 15. november 1893.

Side 72, linje 3: *Den Danske Pioneer*, 29. august, 1901. I samme artikel blev det hævdet, at afroamerikanere af blandet blod – "Mulatter" – gerne var de værste.

Side 72, linje 9: Disse tal er venligst tilstillet mig af Torben Grøngaard Jeppesen fra hans store database over dansk-amerikanerne. Vi ved ikke noget om, hvorvidt de danskere, der giftede sig med afroamerikanere, selv var "hvide" eller afrodanske, eksempelvis med rødder i Dansk Vestindien. Da en delegation på syv danskere i 1912 rejste til Tuskegee, Alabama, for at overvære, hvad *Politiken* karakteriserede som "den internationale Negerkongres", oplyste avisen, at én af de syv, nemlig læreren Christen Svaneborg, "var hvid – de 6 andre (5 Herrer og en Dame) var sorte". *Politiken*, 22. maj 1912. I mange delstater var ægteskab mellem sorte og hvide mennesker i starten af det 20. århundrede ikke blot tabubelagt, men forbudt. Brøndal: *Det sorte USA*, s. 133, 227, 382.

Side 72, linje 20: *Bien*, 19. april 1907. Samme avis bragte den 1. januar 1901 ukritisk en artikel, der oprindeligt var blevet trykt i *Social-Demokraten* (København), hvori den kristne

Kinamission blev kritiseret: "Er én Kineser i Himlen bedre end Tusinde Kjøbenhavnere i Helvede?"

Side 72, linje 23: Læserbrev af H. August Hansen til *Den Danske Pioneer*, 15. februar 1917. Ligeledes i 1917 – mens 1. Verdenskrig rasede – bragte *Pioneer* en "Fantasi", der handlede om "En ny Menneskeslagting, der i Omfang og Rædsler overgaar alt, hvad selv den vildeste Fantasi engang havde kunnet forestille sig", nemlig et i århundreder ventet sammenstød mellem "Gule og Hvide". *Den Danske Pioneer*, 15. marts 1917.

Side 72, linje 33: Blegen: *Norwegian Migration to America: The American Transition*, s. 97; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 28. I Moorhead i det vestlige Iowa boede nordmændene i den østlige del af byen omkring 1916, danskerne i den vestlige jf. J. Torbensen: "Den danske Koloni ved Moorhead, Monona Co., Iowa" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 258. Fra Øvre Walnut Creek i Kansas forlød det: "... trods deres Faatallighed stod de Danske dog sammen og forsvandt ikke mellem Norske og Svenske som saa mange andre Steder i Kansas". Julius Johnsen: "De Danske ved Øvre Walnut Creek, Marshall Co., Kansas" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 21.

Side 73, linje 7: Bobjerg: "De Danske i Manistee, Mich.", s. 218; Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 57-58. I Des Moines, Iowa, følte nogle danskere det angiveligt som en ydmygelse, at de ofte blev taget for svenskere, der nemlig havde det numeriske overtag jf. "Til Dels efter M. Lauritsen": "Danske i Des Moines, Iowa" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 267.

Side 73, linje 12: Østergaard: *Udvandrerbogen*, s. 13. For en lignende betragtning vedrørende danskeres syn på norske præster se Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 153-154.

Side 73, linje 16: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 22.

Side 73, linje 24: I år 1900 var 86 % af danskfødte kvinder, der først blev gift efter ankomsten til USA, dansk gift og 78 % af mændene. Jeppesen: *Danske i USA*, s. 202-203, 248-249, 409-410.

Side 73, linje 30: Bobjerg: *En dansk Nybygd i Wisconsin*, s. 48.

Side 74, linje 5: Maren Marie Petersen til Peter Madsen, 13. december 1892; Karen Marie Madsen til Peter Madsen, 25. april 1893 i Erik Helmer Pedersen, red.: *Brev fra Amerika: Danske udvandrerbrev 1874-1922*. København: Gyldendal 1981, s. 135-138, 160-163.

Side 74, linje 16: Hansen: *Langt fra Danmark*, bd. 1, s. 75-76; Vig: "Danske i Amerika, 1851-60", s. 321. Se også Brøndal: "Atop a Hierarchy of Whiteness" (under udgivelse).

Side 74, linje 35: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 184; Østergaard: *Udvandrerbogen*, s. 97.

Side 75, linje 7: Vig: "Danske i Amerika, 1851-60", s. 341; Johnsen: "De Danske ved Øvre Walnut Creek", s. 25; Olsen og Stilling: *Et nyt liv*, s. 137-138.

Side 75, linje 20: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 116; Anders Bobjerg: "Nels Johnson: Maskinfabrikant og Klokkemager, Manistee, Mich." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 240; Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches*, s. 397; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 33; Hansen: *Church Divided*, s. 34. Et opslag i Ancestry.com viste, at Nels Johnson den 21. april 1865 giftede sig med den 28-årige Francisca Grün i Milwaukee.

Side 76, linje 7: Jens Christian Bay i *Dannevirke*, 29. marts 1899; Topsøe: *Fra Amerika*, s. 144-145; Noel Ignatiev: *How the Irish Became White*. New York: New York: Routledge 1995; Fiona Deans Halloran: *Thomas Nast: The Father of Modern Political Cartoons*. Chapel Hill: University of North Carolina Press 2012, s. 33-35.

Side 76, linje 28: Karen Marie Madsen til Peter Madsen, 25. april 1893 i Pedersen: *Brev fra Amerika*, s. 163; L.P. Jensen: "Den danske Koloni ved Rutland, Humboldt Co., Iowa" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 261. Niels Hansen Hvid fra Upper Walnut Creek i Kansas blev i 1882 gift med en irsk-katolsk kvinde. Den katolske kirke krævede angiveligt, at deres børn skulle opdrages som katolikker. Tre af parrets otte børn døde før faderen og blev begravet på den katolske kirkegård. Men Niels "ligger ene paa sin Gravlod ved hans egen [protestantiske] Kirke, som han blev tro endog til efter Døden". Johnsen: "De Danske ved Øvre Walnut Creek", s. 31.

Side 77, linje 6: Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 154; Hjortsvang: "De Danske i og omkring Oregon og Brooklyn, Dane Co., Wis." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 40; Johnsen: "De Danske ved Øvre Walnut Creek", s. 20.

Side 77, linje 19: Archdeacon: *Becoming American*, s. 135, 139; Jeppesen: *Danske i USA*, s. 202, 409.

Side 78, linje 2: Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 53-54; Østergaard: *Udvandrerbogen*, s. 45.

Side 78, linje 14: Cavling: *Fra Amerika*, bd. 1, s. 183; Natalie Bering til en veninde, 22. marts 1900 i Olsen og Stilling: *Et nyt liv*, s. 40, 165-166; Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 101; Rosenstand var i USA 1873-1878 jf. noten til s. 43, linje 16.

Side 78, linje 26: Nygaard: "Den danske Koloni i Denmark, Lincoln Co., Nebraska", s. 399; Vig: "Danske i Amerika 1841-1850", s. 220-221; P.N. Christensen: "Det danske Settlement i Nasonville, Wood Co., Wisconsin" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 367; N.P. Clausen: "Fra Cortland, De Kalb County, Ill." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 376, 379.

Side 79, linje 10: Clausen: "Fra Cortland, De Kalb County, Ill.", s. 377; Bobjerg et al.: "De Danske i Manistee, Mich.", s. 213; Christian Falk og L.K. Nielsen: "Danske i Union Precinct, Kimball Co., Neb." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 336.

Side 80, linje 4: Ebbesen: "Historisk Omrids af Danske Kolonier i Howard County, Nebr.", s. 84; M. Sørensen: "Fra Viborg, South Dakota" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 314. Ebbesen tilføjede, at mange af danskerne ikke havde noget andet sted at tage hen; Sørensen skrev, at mange af danskerne var for fattige til at rejse væk.

Side 80, linje 12: Hans M. Kokjer til søsteren Marie, 14. marts 1880 i Pedersen: *Brev fra Amerika*, s. 56.

Side 80, linje 17: Brevet fra Maren Lorensen er dateret 21. juli 1893 jf. Olsen og Stilling: *Et nyt Liv*, s. 44, 64-65.

Side 80, linje 24: For eksempler på ægteskaber mellem danske indvandrere og "amerikanere" se eksempelvis Vig: "Danske i Amerika 1851-60", s. 305, 310, 316, 324, 330. Ægteskabstallene er venligst tilstillet mig af Torben Grøngaard Jeppesen fra hans store database over dansk-amerikanerne og opdateret på basis af de mere komplette amerikanske oplysninger, der er blevet tilgængelige siden hans bog *Danske i USA* udkom i 2005. I 1900 var der i USA 53.897 gifte mænd født i Danmark, om hvem hustruen er oplyst. Af disse var 4.306 gift med en amerikanskfødt hustru af amerikanskfødte forældre. I 1900 var der i USA 42.621 gifte kvinder født i Danmark, om hvem manden er oplyst. Af disse var 2.131 gift med en amerikanskfødt mand af amerikanskfødte forældre. Se også Jeppesen, *Danske i USA*, 202-205. Om lægen Nils Peter Petersen fra Kolding se Vig: "Danske i Amerika, 1851-60", s. 310.

Side 81, linje 2: Nielsen: *En Sommer i Amerika*, s. 138, 143. Intet tyder på, at Nielsen kendte meget til afroamerikanernes kår nede i Syden.

Side 81, linje 6: A. Langball Hansen, Gold Hill, Nevada, til *Den Danske Pioneer*, 7. april 1904.

Side 81, linje 13: P.Ø. Gade i *Dannevirke*, 20. oktober 1920.

Side 81, linje 25: En kopi af Columbus' skib Santa Maria havde derimod måttet *trækkes* over Atlanten. Om vikingskibets sejlads se *New York Times*, 15. marts; 14., 18., 26. juni; 13. juli 1893; *Skandinaven*, 22. februar 1893. Se også norsk-amerikanske professor Rasmus B. Andersons bog *America Not Discovered by Columbus: A Historical Sketch of the Discovery of America by the Norsemen, in the Tenth Century*. Chicago: S.C. Griggs and Company 1874; Jørn Brøndal: "'The Fairest among the So-Called White Races': Portrayals of Scandinavian Americans in the Filiopietistic and Nativist Literature of the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries" i *Journal of American Ethnic History* bd. 33, nr. 3, forår 2014, s. 5-36.

Side 81, linje 31: For en fejring af Nya Sverige-kolonien se Amandus Johnson: *The Swedish Settlements on the Delaware 1638-1664*, bd. 1-2. Philadelphia: Swedish Colonial Society 1911. Sommetider forsøgte også svenskerne sig med Leif Eriksen-argumentet. Den svensk-amerikanske avisredaktør Johan A. Enander udgav ligeledes i forbindelse med verdensudstillingen i Chicago bogen *Nordmännen i Amerika eller Amerikas Upptäckt: Historisk Afhandling med anledning af Columbifesterna i Chicago 1892-1893*. Rock Island, Illinois: Lutheran Augustana Book Concern 1893. Se også Brøndal: "The Fairest among the So-Called White Races", s. 11-12.

Side 82, linje 2: Peter Sørensen Vig: "Nordboerne finder Vej til Amerika" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 1. del, s. 9. Med udgangspunkt i den omstændighed, at den danske oldforsker Carl Christian Rafn havde spillet en hovedrolle i udforskningen de islandske skrifter tilføjede Vig spydigt: "Men den Kendsgerning staar fast, at har den norske Leif Erikson opdaget Amerika, saa har den danske C.C. Rafn opdaget Leif Erikson". *ibid.*, s. 11. Om Leif Eriksens Minde se Kjølhede: "Den danske, evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 140-141; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 84-85; *Dannevirke*, 23. juni 1880 og Vigs indlæg i *Den Danske Pioneer*, 26. december 1922.

Side 82, linje 12: Peter Sørensen Vig: "Dansk Indvirkning på England og Nordamerika" i *Danske i Amerika*, bd. 1, 1. del, s. 33, 36.

Side 82, linje 24: Topsøe: *Fra Amerika*, s. 214-215; Cavling: *Fra Amerika*, bd. 1, s. 154. Angiveligt sagde præsident Grant yderligere til Topsøe, at han havde "set Hundreder af skandinaviske

"settlements" og overalt fundet de samme gode Egenskaber, Flid, utrættelig Arbejdslyst og Nøjsomhed".

Side 82, linje 32: Om disse skribenter se Brøndal: "The Fairest among the So-Called White Races", s. 14-22.

Side 83, linje 5: Edward A. Ross: *The Old World in the New: The Significance of Past and Present Immigration to the American People*. New York 1914, s. 67-92, 285-286.

Side 83, linje 25: Jeppesen: *Danske i USA*, s. 202-205.

Side 83, linje 33: Frederik Lange Grundtvig i *Højskolebladet* (Kolding), bd. 22, 1897, spalte 20-21; Frederick Hale: *Danes in Wisconsin*. Madison: Wisconsin Historical Society 1981, s. 30; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 77; Brøndal: *Ethnic Leadership and Midwestern Politics*, s. 49-51.

Side 84, linje 4: Vig og Hansen: "Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika", s. 130; Hale: *Danes in Wisconsin*, s. 30.

Side 84, linje 13: Det var den fremragende norsk-amerikanske historiker Jon Gjerde, der fremsatte tesen om "komplementære identiteter. Se Gjerde: *The Minds of the West: Ethnocultural Evolution in the Rural Middle West 1830-1917*. Chapel Hill: University of North Carolina Press 1997, s. 59-66.

Side 84, linje 19: P.J. Agerskov-Petersen: "Danevang, Wharton County, Texas" i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 432.

Side 84, linje 25: Citeret fra Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 152.

Side 84, linje 30: Den grundtvigianske præst Holger Rosenstand kunne sagtens sætte sig ind i den efterfølgende kritik: "Det synes jo ogsaa ganske rimeligt. at naar der flages med amerikansk Flag, Flaget da er ligesaa stort som det danske". Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 130-131.

Side 85, linje 3: Milton M. Gordon: *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York 1964, s. 135. I denne forbindelse citerede Gordon den lige så fremragende historiker Oscar Handlin.

Side 85, linje 11: Israel Zangwill: "The Melting-Pot" (1908). Baltimore, 1921 (webudgave ved Project Gutenberg). I årene op til 1. Verdenskrig (1914-18) indførte bilfabrikanten Henry Ford

ligefrem en ceremoni for indvandrede arbejdere, når de havde fuldført et engelskkursus på hans egne skoler: På en udendørs scene steg de færdigudlærte arbejdere ned i en til lejligheden konstrueret stor sort smeltedigel for kort efter at dukke frem igen som ægte amerikanere vinkende med små udgaver af Stars and Stripes. Philip Gleason: "The Melting Pot: Symbol of Fusion or Confusion?" i *Speaking of Diversity: Language and Ethnicity in Twentieth-Century America*. Baltimore, Maryland 1992, s. 17-18. Om andre prominente kommentatorers tidlige brug af metaforer, der nærmede sig the melting pot uden helt at nå derhen se ibid., s. 5-6; Werner G. Sollors: *Beyond Ethnicity: Consent and Descent in American Culture*. New York: Oxford University Press 1986, s. 94-99. Den fremstående kommentator, der kom tættest på at gøre brug af termen melting pot, var historikeren Frederick Jackson Turner, der i sin berømte tale ved American Historical Associations årsmøde i Chicago i 1893, "The Significance of the Frontier in American History", brugte udtrykket "crucible" om amerikaniseringsprocesserne ude ved USA's vestgående grænse. Crucible oversættes gerne til dansk som smeltedigel. Turner: "The Significance of the Frontier in American History", s. 23. Se også noten til side 10, linje 3.

Side 85, linje 34: Randolph Bourne: "Trans-National America" (1916) i *The American Intellectual Tradition*, bd. 2, *1865 to the Present*, red. David A. Hollinger og Charles Capper. New York 1997, s. 171.

Side 86, linje 5: Horace Kallen: "Democracy Versus the Melting-Pot: A Study of American Nationality" i *The Nation*, bd. 100, nr. 2590-2591, s. 218, 220; Philip Gleason: "The Odd Couple: Pluralism and Assimilation" i *Speaking of Diversity*, s. 51.

Side 86, linje 27: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 127-128.

Side 87, linje 28: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 190.

Side 88, billedtekst: Om læseprøven se Higham: *Strangers in the Land*, s. 102-105, 189-193, 202-203, 308; Jørn Brøndal: "Immigration and Immigration Law" i *Encyclopedia of American Studies*, red. Miles Orvell et al. Baltimore: Johns Hopkins University Press 2008, s. 334-339.

Side 88, linje 2: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 172.

Side 88, linje 8: Rosenstand: *Fra de store Søers Land*, s. 190-191.

Side 88, linje 24: Henningsen: "'Dansk Folkesamfund' i Amerika", s. 168. Se også Cavling: *Fra Amerika*, bd. 2, s. 147; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 58; Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 2, s. 208-209.

Opvågningen

Side 90, linje 8: Den amerikanske litteraturforsker Walter Benn Michaels har noget dristigt foreslået, at "[h]vidt overherredømme muliggjorde amerikaniseringen af immigranten". Her citeret fra Matthew Frye Jacobsen: *Whiteness of a Different Color: European Immigrants and the Alchemy of Race*. Cambridge, Massachusetts 1998, s. 118.

Side 90, linje 13: Jonathan Peter Spiro: *Defending the Master Race: Conservation, Eugenics, and the Legacy of Madison Grant*. Burlington, Vermont 2009, s. xii, 357.

Side 90, linje 22: John Higham: *Strangers in the Land: Patterns of American Nativism, 1860-1925*. New Brunswick, New Jersey 1988, s. 282-285; Brøndal: *Det sorte USA*, s. 142, 147-148.

Side 91, linje 5: Higham: *Strangers in the Land*, s. 196-200, 207-209, 242-250; Russell A. Kazal: *Becoming Old Stock: The Paradox of German-American Identity*. Princeton, New Jersey 2004, s. 151-194.

Side 92, linje 5: Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 206.

Side 92, linje 8: Peter Sørensen Vig: *Danske i Kamp i og for Amerika*. Omaha, Nebraska: Axel H. Andersen, Inc. 1917, s. 13-18, 25, 33-34.

Side 92, linje 35: Buk-Swienty: *Den ideelle amerikaner*, s. 25; Pedersen: *Drømmen om Amerika*, s. 269. En liste over bestyrelsen for Jacob A. Riis Ligaen er gengivet i *Den danske Pioneer*, 16. maj 1918.

Side 93, linje 10: *Dannevirke*, 15. maj 1918; *Den danske Pioneer*, 16. maj 1918.

Side 93, linje 13: *Danskeren*, 18. september 1918; *Den Danske Pioneer* og *Dannevirke*, 19. september 1918; *Bien*, 20. september 1918.

Side 93, linje 29: *Danskeren*, 15., 22. maj. I et svar til redaktør Andersen forsikrede Ligaen om, at der var tale om "en absolut *amerikansk* Organisation. Den er dannet, fordi Regeringen, efter indhøstede Erfaringer gennem de af den selv stiftede "Foreign Language Divisions" kom til det Resultat, at de fremmedfødte Borgere bedst kunde naaes gennem deres egne Sammenslutninger". *Danskeren*, 19. juni 1918. Eksempler på, at *Danskeren* trykte Ligaens bekendtgørelser kan findes i *Danskeren*, 14. august; 4., 11., 18. september; 20. november 1918.

Side 94, linje 5: Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 177-179; Peter L. Petersen: "Language and Loyalty: Governor Harding and Iowa's Danish-Americans During

World War I" I *Annals of Iowa*, bd. 2, nr. 6, 1974, s. 406, 411-412. I Nebraska blev andre sprog end engelsk forbudt i offentligheden lige som i Iowa. Men i Nebraska gjaldt forbuddet ikke i kirkerne. Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 177-179.

Side 94, linje 29: *Dannevirke og Danskeren*, 14. august 1918; *Den Danske Pioneer*, 15. august 1918; *Bien*, 23. august 1918; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 178.

Side 95, linje 2: Peter Sørensen Vig til *Des Moines Register*, 31. juli 1918, her citeret fra Petersen: "Language and Loyalty", s. 413.

Side 95, linje 12: I *Danskeren*, 19. juni 1918, blev det understreget, at den indremissionske Forenede Kirke havde 7 præster, der var medlemmer af Jacob A. Riis Ligaens eksekutivkomité (mens den grundtvigianske Danske Kirke kun havde 6); og så hed det: "Vi skal denne Gang kun tilføje, at maaske netop denne Ligas "Patriotic Service" og Virksomhed som en Organisation af loyale Borgere af dansk Fødsel og Afstamning kan gøre mere end nogen anden Faktor til, at vi kan faa Frihed til at fortsætte med Brugen af vort Modersmaal, saa længe det findes naturligt og gavnligt".

Side 95, linje 16: Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches in America*, s. 292; Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 187.

Side 95, linje 19: N.C. Madsen: "De Danske i Ludington, Mich." i *Danske i Amerika*, bd. 2, s. 349. De to ledende danske kirkesamfund forsøgte tilmed – ganske vist uden større held – at tilnærme sig hinanden på denne tid. Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 176, 180-181.

Side 95, linje 28: Cameron: *A Concise Economic History of the World*, s. 252; Niels Finn Christiansen: *Klassesamfundet organiseres 1900-1925*, bd. 12 af *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, red. Olaf Olsen. København 1990, s. 119-131; Brøndal: "Danes and Danish Americans, 1870-1940", s. 331.

Side 96, billedtekst: Om Rebildfesten i 1976 se *Politiken*, 5. juli, 1976.

Side 96, linje 4: Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 186-187, 190.

Side 96, linje 13: I 1935 foregik 59 % af gudstjenesterne inden for Den danske Kirkes rammer på dansk; i 1940 foregik 55 % på engelsk. Mine beregninger baseret på de statistiske oplysninger i Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, s. 189; og Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches*, s. 306-307.

Side 96, linje 17: I 1934 foregik 28 % af gudstjenesterne inden for Den Forenede Kirkes rammer på dansk. Min beregning baseret på Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches*, s. 306-307. Se også Jensen: *The United Evangelical Lutheran Church*, s. 180.

Side 96, linje 22: Nielsen: *The Danish Americans*, s. 88. Den forenede Kirkes fulde navn var Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika. Den forenede Kirkes fulde navn var Den danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika.

Side 96, linje 27: Nielsen: *The Danish Americans*, s. 175; Petersen: *The Danes in America*, s. 36; Simonsen: *Kampen om danskheden*, s. 92; Mogensen: "Hundrede procent dansk, hundrede procent amerikaner", s. 123-125.

Side 97, linje 3: Sophus Neble i *Den Danske Pioneer*, 25. januar 1923; Marzolf: *The Danish-Language Press in America*, s. 29, 151, 210, 212.

Side 98, linje 28: Netop i 1912 blev Rebildfesten fejret den 5. august i stedet for den 4. juli på grund af Kong Frederik den 7.s død. Sønnichsen: *Rejsen til Amerika*, bd. 2, s. 246-249. Se også Brøndal: "Danes and Danish Americans, 1870-1940", s. 330. I foråret 2020 meddelte Rebildselskabet, at Rebildfest 2020 måtte aflyses på grund af pandemien forårsaget af coronavirus.

Side 99, linje 24: For et overblik over skandinavisk-amerikansk historieskrivning se Brøndal: "Who Were They?" Dansk-amerikansk historieskrivning er bestemt under forandring i øjeblikket. Således udkommer inden længe en bog af Anders Bo Rasmussen med den løfterige titel *"For God and Country": Scandinavians, Citizenship, and American Empire, 1848-1870*.